

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “เครือข่ายการสื่อสารกับการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาตลาดน้ำอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม” ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้มาใช้เป็นแนวทางในการวิจัย

1. แนวคิดเรื่องบทบาทของผู้นำกับการพัฒนา
2. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม
3. แนวคิดเรื่องเครือข่าย
4. แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารและเครือข่ายการสื่อสาร
5. ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเรื่องบทบาทของผู้นำกับการพัฒนา

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “เครือข่ายการสื่อสารกับการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาตลาดน้ำอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม” นั้น แกนนำหลัก ร้อยโทพัชโรดม อุณสูวรรณ นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลอัมพวา และกลุ่มแกนนำ เป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนมาให้ความร่วมมือ มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ และพัฒนาชุมชนของตนเอง ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของผู้นำกับการพัฒนาเพื่ออธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

ความหมายของผู้นำ

Roderick Bell (1969) ให้ความหมายของผู้นำว่า เป็นผู้ซึ่งอยู่ในอำนาจหรือตำแหน่งที่ถูกกำหนดให้เป็นผู้นำ เป็นผู้ซึ่งสามารถมีอิทธิพลในการจัดสรรและจัดการต่อสิ่งที่มีคุณค่าต่างๆ มากกว่าคนอื่นๆ ในชุมชนนั้น เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมายที่ปรารถนาทั้งของตนเองและสมาชิกของชุมชน

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2537) ให้ความหมายว่า “ผู้นำเป็นผู้ที่มีความสามารถที่จะนำชาวบ้านในด้านที่ผู้นำนั้นมีความสามารถ โดยมีจิตสำนึกและอุดมการณ์ที่จะยังประโยชน์ให้เกิดแก่ชุมชน โดยไม่ต้องรอคำสั่งให้ปฏิบัติการใดๆ จากอำนาจทางการ”

ปัญญา สวัสดิ์เสรี (2531) ให้ความหมายของผู้นำ ว่าหมายถึง บุคคลที่มีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่นในกลุ่ม หรือมีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มไปสู่จุดประสงค์หรือเป้าหมายที่ตั้งไว้ เป็นผู้ที่สามารถยอมรับนับถือ เชื่อฟังและปฏิบัติตาม สามารถให้ความช่วยเหลือในสิ่งที่ผู้อื่นร้องขอ รวมทั้งเป็นจุดรวมของแนวความคิดและมีอิทธิพลต่อแนวความคิดของสมาชิกในกลุ่ม องค์การต่างๆ หรือชุมชน

ทิตนา แหมมณี (2545 : 14) ได้ให้ความหมายของผู้นำว่า หมายถึงบุคคลใดก็ตามที่ได้รับการยอมรับจากกลุ่มหรือสังคมในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง หรือนำกลุ่มไปสู่เป้าหมายหรือความต้องการของกลุ่ม การยอมรับจากกลุ่มหรือสังคม

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งอยู่ในตำแหน่งหน้าที่หรือเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่นในกลุ่ม เป็นผู้ที่สามารถนำสมาชิกในกลุ่ม โดยการรวบรวมความต้องการต่างๆ ของสมาชิกในกลุ่ม เป็นผู้นำด้านการกำหนดวัตถุประสงค์ การวางแผน กำหนดกลยุทธ์ในการทำงาน นอกจากนี้ยังเป็นผู้ประสานงานระหว่างสมาชิกกลุ่มย่อยๆ และคอยรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกในกลุ่ม เพื่อให้งานนั้นสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทบาทของผู้นำ

โดยทั่วไปแล้วในการศึกษาเรื่องการทำงานเป็นกลุ่มหรือการทำงานเป็นทีม นั้น จะจำแนกบทบาทหน้าที่ของผู้นำออกเป็น 2 ประเภทหลักๆ คือ (Davis, 1997 ; Foresyth, 1990 อ้างถึงใน ทิตนา แหมมณี , 2545 : 16)

1. บทบาทเกี่ยวกับการทำงาน (task function) ได้แก่ บทบาทของผู้นำในการที่จะนำกลุ่มให้สามารถทำงานออกมาให้เป็นผลสำเร็จตามเป้าหมายของกลุ่ม ได้แก่

1.1 ทำความเข้าใจในจุดมุ่งหมายของการทำงานและช่วยให้ผู้ร่วมงานเข้าใจตรงกัน

- 1.2 วางแผนงานและขั้นตอนการทำงานร่วมกับผู้ร่วมงาน
- 1.3 แบ่งงานและมอบหมายงานอย่างเหมาะสม
- 1.4 ริเริ่มความคิดใหม่ๆ ให้กับกลุ่มหรือกระตุ้นกลุ่มให้ริเริ่มความคิดใหม่ๆ
- 1.5 แสวงหาข้อมูลความคิดเห็นหรือใช้ข้อมูลความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงาน
- 1.6 ช่วยให้กลุ่มมีความเข้าใจตรงกันในข้อมูลหรือประเด็นต่างๆ ที่จำเป็นต่อการบรรลุผลสำเร็จของงาน
- 1.7 ช่วยประสานความคิด ข้อมูลของผู้ร่วมงานให้เกิดประโยชน์ต่อการบรรลุเป้าหมายของงาน
- 1.8 ช่วยขจัดปัญหาต่างๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการทำงานให้บรรลุเป้าหมาย
- 1.9 ติดตามงาน ประเมินผลงานและสรุปผลงานเป็นระยะๆ และแจ้งให้ผู้ร่วมงานรับทราบ
- 1.10 ควบคุมมาตรฐานผลงานของกลุ่ม
- 1.11 ประเมินผลงานเมื่องานสำเร็จและปรับปรุงผลงาน

บทบาทดังกล่าวข้างต้นล้วนเป็นบทบาทที่จำเป็นในการที่จะช่วยให้งานบรรลุเป้าหมาย และเป็นผลสำเร็จตามมาตรฐานที่ต้องการ

2. บทบาทเกี่ยวกับการบำรุงไว้ (maintenance function) คือ บทบาทของผู้นำในการช่วยให้กลุ่มมีกำลังใจ มีความพึงพอใจที่จะทำงานร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่แตกแยกไปเสียก่อนที่งานจะสำเร็จผลออกมา ได้แก่

2.1 จัดระเบียบและควบคุมระเบียบของกลุ่ม เพื่อช่วยให้ทุกคนได้มีโอกาสทัดเทียมกันในการแสดงความคิดเห็น และช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างเรียบร้อย ไม่ซุลมุนวุ่นวาย เพราะมีระเบียบควบคุมไว้ ทำให้กลุ่มสามารถดำเนินการไปได้อย่างราบรื่น ไม่แตกแยกเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย

2.2 ดูแลเอาใจใส่สมาชิกกลุ่มให้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นหรือแสดงความสามารถอย่างทั่วถึง เพื่อช่วยให้ทุกคนรู้สึกว่าคุณค่า มีประโยชน์ต่อกลุ่ม ทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม และต้องการทำงานให้กลุ่ม

2.3 รับฟังและพิจารณาความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่มอย่างทั่วถึง การที่ผู้นำรับฟังและนำสิ่งที่ฟังมาพิจารณาไม่ละทิ้งไปเฉยๆ จะทำให้สมาชิกผู้ร่วมงานมีความรู้สึกภาคภูมิใจและพอใจ ทำให้เกิดความพอใจและอยากจะช่วยกลุ่มมากขึ้นไปอีก

2.4 ช่วยทำความเข้าใจแก่กลุ่มในเรื่องการสื่อความหมายในการทำงานทุกครั้ง กลุ่มมักจะประสบปัญหาของการเข้าใจไม่ตรงกันในเรื่องของการสื่อความหมาย ความเข้าใจที่ไม่ตรงกันนี้อาจเป็นสาเหตุทำให้สมาชิกเกิดความขุ่นข้องหมองใจกันและแตกแยกกันได้ ผู้นำจึงจำเป็นต้องคอยสังเกตช่วยเหลือในเรื่องนี้อยู่เสมอ

2.5 สร้างบรรยากาศที่อบอุ่นและเป็นมิตรให้เกิดขึ้นในกลุ่ม บรรยากาศที่ดี เป็นมิตร เป็นกันเอง ปลอดภัยจากความกลัว ปราศจากความรู้สึกว่าจะถูกตัดสินหรือถูกมองไปในทางที่ไม่ควร บรรยากาศในลักษณะนี้จะช่วยให้สมาชิกกลุ่มไม่เกิดความรู้สึกแตกแยกหรือแบ่งแยกตัวเองออกจากกลุ่ม

2.6 ขจัดหรือลดความขัดแย้งต่างๆ ในกลุ่ม เพราะความขัดแย้งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้กลุ่มแตกแยก หากผู้นำไม่สามารถที่จะช่วยเรื่องนี้ได้ พลังจากความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่มก็จะลดน้อยไป จนอาจเป็นผลทำให้กลุ่มไม่สามารถรวมตัวกันจนบรรลุผลสำเร็จได้

บทบาทดังกล่าวข้างต้นเป็นบทบาทที่มีความสำคัญของการดำรงอยู่ของกลุ่ม ทำให้กลุ่มสามารถรวมตัวเพื่อทำงานให้บรรลุผลสำเร็จได้

พนม ลิมอารีย์ (2522) ได้เสนอบทบาทและหน้าที่ของผู้นำ ได้แก่

1. ผู้นำในฐานะบริหาร (the leader as executive)

บทบาทที่เห็นได้ชัดที่สุดที่สุดของผู้นำ คือ บทบาทในฐานะผู้บริหาร ซึ่งคอยประสานงานระหว่างกลุ่มต่างๆ เป็นผู้นำทางด้านการวางนโยบายและตั้งวัตถุประสงค์ของกลุ่ม ตลอดจนช่วยให้งานของสมาชิกคนอื่นๆ ดำเนินไปด้วยดี ผู้นำจะต้องรับผิดชอบนโยบายและวัตถุประสงค์ของกลุ่มให้มีการปฏิบัติโดยครบถ้วนถูกต้อง,

2. ผู้นำในฐานะผู้วางแผน (the leader as plan)

โดยปกติผู้นำจะทำหน้าที่วางแผนปฏิบัติงาน เป็นผู้ตัดสินใจเลือกวิธีการต่างๆ เพื่อช่วยให้กลุ่มบรรลุผลสัมฤทธิ์ตามวัตถุประสงค์ ซึ่งรวมถึงการตัดสินใจต่อเหตุการณ์เฉพาะหน้าและการวางจุดมุ่งหมายระยะยาว บางครั้งผู้นำจะเป็นผู้วางแผนแต่เพียงผู้เดียว ผู้นำจึงเป็นบุคคลที่รอบรู้

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ	
ห้องสมุดงานวิจัย	
วันที่.....	17 ก.ค. 2555
เลขทะเบียน.....	247735
เลขเรียกหนังสือ.....	

การดำเนินงานทั้งหมด ส่วนสมาชิกคนอื่นๆ จะได้รับมอบหมายงานเป็นส่วนๆ ซึ่งอาจทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับขาดความเข้าใจในงานได้

3. ผู้นำในฐานะผู้วางนโยบาย (the leader as policy maker)

งานสำคัญของผู้นำ คือ การกำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของกลุ่ม

4. ผู้นำในฐานะผู้เชี่ยวชาญ (the leader as expert)

ผู้นำมีความจำเป็นจะต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้และมีทักษะเป็นอย่างดี

5. ผู้นำในฐานะตัวแทนของกลุ่มเพื่อติดต่อกับภายนอก (the leader as external group representative)

เนื่องจากสมาชิกทุกคนของกลุ่มไม่สามารถที่จะติดต่อกับกลุ่มอื่นๆ หรือบุคคลภายนอกได้อย่างทั่วถึง ดังนั้น บุคคลที่มีคุณสมบัติเป็นที่พอใจของกลุ่มจึงมักจะได้รับเลือกให้ไปทำหน้าที่แทนในการติดต่อกับบุคคลภายนอก และเมื่อบุคคลภายนอกจะติดต่ออะไรกับกลุ่ม ก็จำเป็นต้องติดต่อผ่านบุคคลนั้นอีกครั้งหนึ่ง ผู้นำประเภทนี้จึงกลายเป็น “ผู้แทน” ของกลุ่มโดยปริยาย

6. ผู้นำในฐานะผู้ควบคุมความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม (the leader as controller of internal relationship)

ผู้นำมีหน้าที่ควบคุมดูแลการดำเนินงานและความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม

7. ผู้นำในฐานะผู้ตัดสินประนีประนอม (the leader as arbitrator and mediator)

เมื่อเกิดความขัดแย้ง บุคคลที่สามารถทำหน้าที่ตัดสินไกล่เกลี่ย ประนีประนอมให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันได้ มักจะกลายเป็นผู้นำต่อมาในภายหลัง

8. ผู้นำในฐานะที่เป็นบุคคลตัวอย่าง (the leader as exemplor)

สมาชิกของกลุ่มที่มีความประพฤติดีหรือปฏิบัติดี จนได้รับการยกย่องอยู่เสมอว่าเป็นตัวอย่างที่ดีของกลุ่ม มีโอกาสที่จะเป็นผู้นำของกลุ่มนั้นได้โดยง่าย เพราะเป็นคนที่ได้รับการยกย่อง ยอมรับนับถือจากสมาชิกในกลุ่ม

9. ผู้นำในฐานะสัญลักษณ์ของกลุ่ม (the leader as symbol of the group)

ความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่ม มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของกลุ่ม แต่คนหมู่มากเมื่อมาอยู่รวมกัน การที่จะทำให้เกิดความสามัคคีตลอดเวลา นั้นย่อมเป็นไปได้ยาก ดังนั้น ภายในกลุ่มจึงอาจมีบุคคลหนึ่งที่ได้รับการยกย่องจากสมาชิกทั้งหลายว่าเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม เนื่องจากเป็นบุคคลที่ดีกับสมาชิกทุกคน มีความจงรักภักดีต่อกลุ่ม รวมทั้งเป็นบุคคลที่ไม่เป็นภัยต่อกลุ่ม

10. ผู้นำในฐานะตัวแทนรับผิดชอบ (the leader as substitute for individual responsibility)

การที่ผู้นำจำเป็นต้องรับผิดชอบการตัดสินใจ และการกระทำบางอย่างหรือทั้งหมดของบุคคลในกลุ่ม โดยเหตุนี้บางทีในโอกาสต่อมา สมาชิกในกลุ่มอาจจะมอบหมายให้ผู้นำอำนาจตัดสินใจกระทำการใดๆ แทนตนได้ ทั้งนี้ เพื่อป้องกันความผิดพลาดซึ่งอาจเป็นเหตุให้เป็นผู้ว่าต้องรับผิดชอบไปด้วย

11. ผู้นำในฐานะผู้มีอุดมคติ (the leader as ideology)

ผู้นำเป็นผู้กำหนดอุดมการณ์ สร้างความเชื่อและศรัทธาต่างๆ ให้แก่สมาชิก หรือแม้แต่วุฒุนิยมประจำใจ และขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ของกลุ่ม อุดมการณ์ดังกล่าวในระยะแรกๆ อาจเป็นเพียงคำพูดที่ใครๆ พากันนิยมและปฏิบัติตาม ต่อมาจึงกลายเป็นอุดมการณ์ที่เป็นทางการของกลุ่ม ผู้นำลักษณะนี้ส่วนมากมักจะเป็นนักพูด นักคิด ที่สมาชิกทุกคนในกลุ่มให้ความนับถือ

12. ผู้นำในฐานะบิดา (the leader as high figure)

ผู้นำลักษณะนี้จะมีการวางตัวเป็นผู้ใหญ่ มีอาวุโสที่สุดในกลุ่ม และมีบุคลิกลักษณะที่น่านับถือในฐานะเป็นบิดาของกลุ่ม ผู้นำจะเป็นแบบอย่างแห่งอุดมคติที่สมาชิกควรเลียนแบบ และเป็นที่พึ่งทางใจของสมาชิกเมื่อเกิดทุกข์

13. ผู้นำในฐานะผู้ให้คำปรึกษา (the leader as counselor)

ผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่สามารถให้ความกระจ่างแก่สมาชิกในกลุ่มในเรื่องต่างๆ ที่เข้ามาขอคำปรึกษา จะต้องยินดีฟังเรื่องความทุกข์หรืออันตรายที่สมาชิกมาระบายให้ฟัง และช่วยแก้ปัญหาของเขาด้วย

บทบาทของผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาชุมชนบท

ในทุกสังคมไม่ว่าจะเป็นสังคมขนาดใหญ่หรือสังคมขนาดเล็กย่อมประกอบไปด้วยผู้นำเสมอ ในกระบวนการพัฒนางานใดๆ ก็ตาม ผู้นำย่อมมีบทบาทอันสำคัญยิ่งที่จะช่วยให้งานบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย ดังนั้น บทบาทหรือหน้าที่ของผู้นำจะส่งอิทธิพลไปถึงพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่ม และมีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพของการทำงานของกลุ่มอันจะนำมาซึ่งการพัฒนาความเจริญหรือความเสื่อมของกลุ่มโดยส่วนรวมได้ (ภิญโญ สาร, 2516) ด้วยเหตุที่ผู้นำมีอิทธิพลดังกล่าวนี้เอง ผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นจึงมีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการพัฒนาชุมชนให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นนั่นเอง

การพัฒนาชุมชนมีหลักการที่ใช้กันอยู่ทั่วไปคือ การใช้ประโยชน์จากผู้นำท้องถิ่น เพราะผู้นำมักจะมีบุคลิกภาพ อุปนิสัย และความสามารถที่ดีเด่น เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาชุมชน มีอิทธิพลต่อความคิดเห็น การตัดสินใจของประชาชนในชุมชน ซึ่งกรมพัฒนาชุมชนได้สรุปให้เห็นถึงลักษณะของผู้นำชุมชนที่ดี ดังต่อไปนี้ (กองฝึกอบรม กรมพัฒนาชุมชน, 2512)

1. เป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตัวประชาชน และมีความต้องการที่จะให้ประชาชนได้ปรับปรุงตนเอง
2. เป็นผู้ที่รักการทำงานร่วมกับประชาชน
3. เป็นผู้ที่ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี
4. เป็นผู้ที่ประชาชนยกย่องนับถือ
5. เป็นผู้ที่ยากเรียนรู้และปฏิบัติในสิ่งใหม่ๆ
6. เป็นผู้ที่มีความตั้งใจจะทำงานเพื่อส่วนรวม
7. เป็นผู้ที่มีอารมณ์ขัน
8. เป็นผู้ที่มีสุขภาพดี
9. เป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในศีลธรรม
10. เป็นผู้ที่มีความสุจริตใจ
11. เป็นผู้ที่ทำให้เกียรติยกย่องผู้อื่น
12. เป็นผู้ที่เชื่อถือได้
13. เป็นผู้ที่ให้ความช่วยเหลือในงานพัฒนาชุมชน

14. เป็นมิตรที่ดีของคนทุกชั้น
15. เป็นผู้ที่พร้อมจะรับฟังเหตุผลและปรึกษาหารือกับผู้อื่นในปัญหาสำคัญอื่นๆ ของชุมชน

ในงานพัฒนาชุมชน ได้กล่าวถึง คุณลักษณะโดยทั่วไปของผู้นำท้องถิ่นก็เหมือนกับผู้นำอื่นๆ แต่ในงานพัฒนาชนบทผู้นำควรมีลักษณะอื่นๆ ประกอบด้วย (เรวดี ไชยพาน, 2523)

1. ช่วยเหลือผู้อื่นในการแก้ปัญหา
2. ให้คำแนะนำปรึกษาอย่างมีเหตุผล
3. ชี้แนะทางที่จะทำให้เกิดการประสานงาน เกิดความร่วมมือ ร่วมทำงานด้วยกันระหว่างประชาชนในการแก้ไขปัญหาต่างๆ
4. มีความเต็มใจที่จะยอมรับฟังความบกพร่องของตนเอง และยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น
5. คำนึงถึงสิทธิมนุษยชน
6. ไม่เป็นบุคคลที่ผูกขาดการตัดสินใจใดๆ
7. คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว

จากคุณลักษณะของผู้นำในงานพัฒนาชุมชนดังกล่าว จะเห็นว่าผู้นำเป็นผู้ก่อให้เกิดความริเริ่มขึ้นในชุมชน และเป็นตัวหมุนที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำเนินกิจกรรมใดๆ จากงานวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมผู้นำที่เป็นอุปสรรค และ/หรือ ส่งเสริมงานพัฒนาชุมชน” ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้นำในงานพัฒนาชุมชนไว้ดังนี้

1. เป็นผู้ทำให้งานพัฒนาชุมชนเริ่มต้นและแผ่ขยายกว้างขวางออกไป
2. เป็นผู้แพร่ความรู้ ความคิดต่างๆ ที่ได้รับจากเจ้าหน้าที่หน่วยราชการต่างๆ เช่น เรื่องอาชีพ สาธารณสุข ฯลฯ ไปสู่ชาวบ้าน
3. ในเรื่องบางประเภท ผู้นำจะเป็นครูสอน หรือสาธิตเป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้าน
4. ในฐานะคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน ผู้นำจะร่วมกับประชาชนในชุมชนวิเคราะห์สภาพชุมชน ปัญหา และความต้องการของหมู่บ้าน เพื่อจัดทำเป็นแผนพัฒนาชุมชนของพวกเขาเอง
5. ผู้นำเป็นตัวแทนประชาชนชี้แจงให้ทราบถึงปัญหาและความต้องการชุมชน และเป็นตัวประสานงานระหว่างประชาชนกับรัฐบาล หรือหน่วยราชการต่างๆ ในการทำงานในชุมชนนั้นๆ

6. ผู้นำเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการสื่อความคิด ติดต่อกับและสื่อความรู้สึกของประชาชนในความพยายามที่จะตัดสินใจทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

7. ผู้นำเป็นผู้ที่ทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาชุมชน ตลอดไปในชุมชน ในลักษณะของชุมชนที่สามารถปกครองตนเองได้ดี

พัธมน์ สุจ้านงค์ และคณะ (2533) ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนว่า “โดยทั่วไปแล้วงานพัฒนาชุมชนมักจะเริ่มต้นจากผู้นำท้องถิ่น และจะแผ่ขยายออกไป หากชาวบ้านมีปัญหาหรือความต้องการอะไร จะร่วมกันวางแผนและโครงการ เพื่อตอบสนองความต้องการหรือแก้ปัญหาต่างๆ และผู้นำท้องถิ่นยังเป็นตัวชักนำความช่วยเหลือ บำรุงรักษาบรรยากาศแห่งการทำงาน รวมตลอดถึงอำนวยความสะดวกในการสื่อสารความคิดและความรู้สึก”

กล่าวโดยสรุปแล้ว ลักษณะบทบาทของผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นจะเห็นได้ว่า ผู้นำท้องถิ่นนั้นมีบทบาทอันสำคัญต่อการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะเป็นผู้ที่มีส่วนช่วยให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันในการพัฒนาวางแผนเพื่อแก้ปัญหา ซึ่งผู้นำจะเป็นผู้ที่คอยให้ความช่วยเหลือกระตุ้นให้เกิดความศรัทธาและแรงจูงใจให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง ชุมชน และสังคมได้

แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม

เนื่องจากการวิจัยในเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการสร้างเครือข่ายเพื่อพัฒนาตลาดน้ำอัมพวา ซึ่งการที่จะรวมตัวกันเป็นเครือข่ายนั้นพื้นฐานเกิดจากการรวมกลุ่มกันมาก่อน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มและเครือข่ายมาอธิบายในการวิจัยครั้งนี้

ความหมายของกลุ่ม

Feldman และ Arnold (1983 : 432) ได้ให้ความหมาย “กลุ่ม” คือ คนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่มารวมกัน โดยมีลักษณะสำคัญ คือ

1. มีปฏิสัมพันธ์กัน
2. รับรู้ว่าตนเองมีความสนใจและเป้าหมายร่วมกัน

3. มารวมกันเพื่อความสำเร็จของกิจกรรมในการทำงาน

Larry L. Barker และ Deborah A. Gault (1996) ได้ให้ความหมายของ “กลุ่ม” ว่าเป็นคนจำนวนหนึ่งซึ่งมีเป้าหมาย และมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของพวกเขา รวมทั้งตระหนักถึงการอยู่ของคนอื่น ๆ รู้สึกว่าพวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม

Dwight Sanderson (อ้างถึงใน พัฒน์ บุญรัตพันธุ์ , 2549 : 121) ได้ให้ความหมายว่า “กลุ่ม” หมายถึง บุคคลรวมกันตั้งแต่สองคนขึ้นไป โดยมีแบบแผนของการปฏิบัติต่อกันในทางจิตวิทยาและเป็นที่ยอมรับกันในสมาชิกของกลุ่มเอง และรวมทั้งกลุ่มอื่นๆ ด้วย ทั้งนี้ก็เนื่องจากกลุ่มมีแบบอย่างของพฤติกรรมร่วมโดยเฉพาะ

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546 : 382) ได้ให้ความหมายของกลุ่มไว้ว่า กลุ่มมาจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้คนในสังคม และมารวมกันเป็นเพื่อน เป็นคนร่วมคิด ร่วมทำ เพื่อการพัฒนาและสร้างสรรค์ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม และมาจากแนวคิดของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของมนุษย์ที่จะดำรงอยู่ในฐานะของสัตว์สังคมที่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยและสร้างวัฒนธรรมสถาบันทางสังคมร่วมกัน

พัฒน์ บุญรัตพันธุ์ (2549 : 121) ได้สรุปความหมายของกลุ่มในงานพัฒนาชุมชน หมายถึง มวลชนที่คิดได้รวมกันตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป และมารวมกันเพื่อดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อรวมกันแล้วในที่สุดก็จะสามารถเกิดพลังชน ถ้ามีการจัดตั้งและวิธีการดำเนินงานที่แน่นแฟ้น เคลื่อนไหวไปในทิศทางที่วางไว้ ประชาชนเกิดความเชื่อถือศรัทธาที่จะเข้าร่วมมือให้ความสนับสนุนมากยิ่งขึ้น ทำให้กลุ่มเคลื่อนไหวมากยิ่งขึ้น

ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่า “กลุ่ม” คือ การรวมตัวของบุคคลซึ่งมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีความสนใจร่วมกัน หรือการแสดงออกร่วมกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยรับอิทธิพลจากผลกระทบจากกันและกัน รวมถึงรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน

Rosenfeld (1973) ได้กล่าวถึง เหตุผลที่ทำให้คนมารวมกลุ่มกัน โดยสรุปจากทฤษฎีพื้นฐานในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลของ Shutz ซึ่งกล่าวว่า ความต้องการของบุคคลแต่ละคนมีอยู่ 3 ประการ คือ

1. ต้องการมีสิ่งกีดหรือเป็นเจ้าของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
2. ต้องการมีอำนาจและการควบคุม
3. ต้องการความรักทั้งในแง่รักคนอื่น และให้คนอื่นรัก

Rosenfeld เห็นว่า ความต้องการดังกล่าวนี้เป็นเหตุผลที่ช่วยอธิบายว่า เหตุใดมนุษย์จึงรวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือมีแนวโน้มที่จะรวมตัวเป็นกลุ่มอยู่เสมอ การสื่อสารระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม การสร้างความผูกพันความภักดี การช่วยแก้ปัญหาและตัดสินใจ การโต้ตอบกัน ฯลฯ เหล่านี้ จะทำให้กลุ่มสามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกแต่ละคนได้

นอกจากนั้นแล้ว วิไลร์จส์ กฤษณะภูติ (2532) ได้ศึกษาวิจัยในเรื่องกลุ่มในสังคมไทย และสรุปว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดกลุ่ม ได้แก่

1. ปัจจัยด้านสังคม เช่น ความต้องการเข้าสังคม ความต้องการเพื่อนคู่คิดมิตรคู่ใจ ต้องการพึ่งพาอาศัยกันและช่วยกันทำงานเป็นกลุ่ม เป็นต้น
2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ คือ มีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจสอดคล้องกันคล้ายคลึงกัน เช่น การมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจร่วมกัน
3. ปัจจัยด้านเทคโนโลยี เทคโนโลยีสมัยใหม่ย่อมจะมีผลในการติดต่อสัมพันธ์ทางสังคม และมีผลต่อการดำรงชีวิต เช่น เทคโนโลยีด้านการสื่อสาร การคมนาคม จะช่วยในการติดต่อระหว่างกลุ่มสะดวกขึ้น และช่วยในการให้ข้อมูลข่าวสารเร็วขึ้น
4. ปัจจัยด้านชีวภาพและจิตวิทยา เช่น ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะ ต้องการการยอมรับในความสามารถและอื่นๆ

องค์ประกอบของกลุ่ม

หากพิจารณาถึงองค์ประกอบของกลุ่มตามความหมายข้างต้น เราอาจแยกองค์ประกอบของกลุ่มออกได้ดังนี้ (พัฒน์ บุญยรัตนพันธุ์, 2549 : 122)

1. คนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ซึ่งไม่จำกัดในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา และเพศ มารวมกันหรือมาปรึกษาหารือกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อที่จะแก้ไขหรือขจัดขัดข้องในเรื่องนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ให้หมดไป หรือให้บรรลุวัตถุประสงค์ของตนเองที่มีจุดมุ่งหมายเอาไว้

2. ความสนใจร่วมกัน ความสนใจร่วมกันนี้มักจะแสดงออกได้ชัดจากวัตถุประสงค์ของกลุ่ม กลุ่มทุกกลุ่มที่ตั้งขึ้นมาจะต้องมีวัตถุประสงค์ซึ่งเป็นเป้าหมายที่สมาชิกทุกคนต้องการจะให้บรรลุ ความสนใจร่วมกันนี้เป็นแรงดึงดูดให้สมาชิกรวมกลุ่มกัน เพื่อได้รับผลประโยชน์จากความสนใจนั้นๆ ถ้าหากกลุ่มไม่สามารถดำเนินไปสู่วัตถุประสงค์ได้กลุ่มก็จะเริ่มคลายตัวแตกแยก วัตถุประสงค์ของกลุ่มนี้จะต้องเป็นวัตถุประสงค์ที่ค่อนข้างถาวร

3. การปฏิบัติต่อกัน องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดก็คือ สมาชิกภายในกลุ่มนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์เป็นพิเศษ และมีปฏิริยาโต้ตอบซึ่งกันและกันมากกว่าที่จะมีต่อบุคคลภายนอกกลุ่ม ในกลุ่มสมาชิกจะมีความรู้สึกรับรู้ต่อสมาชิกอื่นๆ ที่ร่วมอยู่ในที่เดียวกัน และให้ความสำคัญต่อสมาชิคนั้นๆ ตามบทบาทและฐานะ และการจากไปของสมาชิกเพียงคนเดียวอาจจะมีผลกระทบกระเทือนต่อผู้ที่เหลืออยู่

ประเภทของกลุ่ม

หากจำแนกประเภทของกลุ่มอย่างกว้างๆ อาจจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ (ถิรนนท์ อนุวัชศิริวงศ์, 2534 : 23)

1. **กลุ่มที่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ** เป็นกลุ่มที่ได้รับมอบหมายภารกิจ ระบุวัตถุประสงค์ชัดเจน พร้อมทั้งขอบข่ายของอำนาจหน้าที่ กำหนดตัวสมาชิก กลุ่มชนิดนี้มักเกิดจากความต้องการขององค์กรหรือหน่วยงาน เช่น คณะทำงาน คณะอนุกรรมการ ฯลฯ

อย่างไรก็ดี กลุ่มที่เป็นทางการนี้ยังสามารถแบ่งออกได้เป็นอีก 2 ประเภท คือ (พัฒน บุญยรัตนพันธ์ , 2549 : 123)

1.1 กลุ่มชนิดถาวร กลุ่มชนิดนี้เป็นหัวใจสำคัญของสังคมหรือองค์การต่างๆ เช่น คณะผู้บริหารชั้นสูง แผนกต่างๆ ของห้างร้าน บริษัท คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน คณะกรรมการพัฒนาตำบล สภาตำบล กลุ่มสหกรณ์ชาวนา เป็นต้น

1.2 กลุ่มชนิดชั่วคราว ซึ่งได้แก่ คณะกรรมการที่ถูกแต่งตั้งขึ้นมาทำงานใดงานหนึ่งในชั่วระยะเวลาอันจำกัด ผลงานสำเร็จคณะกรรมการที่ถูกแต่งตั้งก็หมดภาระหน้าที่แล้วก็เลิกไป เช่น คณะกรรมการจัดงานปีใหม่ หรือคณะกรรมการจัดงานวัด เป็นต้น

2. **กลุ่มที่เกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ** เป็นกลุ่มที่คนหลายๆ คนหรือหลายฝ่ายมารวมตัวกันเอง อาจมีวัตถุประสงค์เพื่อการทำงานหรือไม่ใช่เพื่อการทำงานก็ได้ ในการรวมตัวที่ไม่เกี่ยวข้องกับการทำงานมักจะขึ้นอยู่กับความสนใจและความพอใจแต่ละคน เช่น กลุ่มเสวนา กลุ่มอาสาพัฒนา ฯลฯ

นอกจากนี้อาจจำแนกกลุ่มโดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเป็นหลัก ซึ่งแบ่งออกเป็น (วินิจ เกตุขำ และคมเพชร ศีตรศุภกุล, 2522 : 4)

1. **กลุ่มปฐมภูมิ (Primary group)** เป็นกลุ่มที่มีลักษณะการพบปะสังสรรค์อย่างเป็นกันเอง มีความใกล้ชิดสนิทสนมกันมาก มีการพบปะหน้าค่าตา (face to face) ระหว่างบุคคลต่อบุคคลอยู่เสมอ และมีการร่วมมือกันทำงานโดยไม่หวังผลประโยชน์เป็นที่ตั้ง ลักษณะของกลุ่มประเภทนี้คือ กลุ่มในครอบครัว การเล่นกันเป็นกลุ่มของวัยรุ่น เพื่อนบ้านซึ่งมีความสนใจร่วมกัน มีนิสัยใจคอคล้ายคลึงกัน กลุ่มเพื่อนสนิท เป็นต้น

2. **กลุ่มทุติยภูมิ (Secondary group)** กลุ่มประเภทนี้เป็นกลุ่มที่มีความสนใจเป็นพิเศษร่วมกัน (Special-interest group) หรือกลุ่มที่สมาชิกมีความสัมพันธ์กันอย่างไม่เป็นทางการ เช่น การรวมกลุ่มทางการเมือง ศาสนา กลุ่มวิชาชีพ กลุ่มในวงงานเดียวกัน กลุ่มครูในโรงเรียนเดียวกัน เป็นต้น กลุ่มนี้ไม่ขึ้นอยู่กับการพบปะเป็นรายบุคคล ถึงแม้ว่าจะมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในกลุ่มก็ตาม การรวมกลุ่มกันมักจะมาจากหน้าที่ไม่ได้มาจากความสัมพันธ์ส่วนตัว

เมื่อมนุษย์มารวมกันเป็นกลุ่ม กลุ่มจะค่อยๆ พัฒนาไปตามลำดับ โดยสามารถจำแนกเป็นขั้นตอนได้ดังต่อไปนี้ (วินิจ เกตุขำ และคมเพชร ฉัตรศุภกุล, 2522 : 26)

1. ระยะเวลาก่อตั้ง (Forming Stage)

เป็นระยะที่คนเพิ่งมาพบกันหรือเพิ่งมารวมกัน แต่ละคนก็มีความรู้สึกที่ตนเองเป็นศูนย์กลางหรือคนสำคัญ สภาพของกลุ่มยังรวมกันไม่ติด ยังไม่มีหัวหน้าหรือผู้นำเกิดขึ้น ทุกคนยังคงสงวนท่าที แต่คาดว่าคนจะเป็นหัวหน้าหรือผู้นำได้จะต้องเก่งกว่าตนเอง ทุกคนพยายามที่จะแสดงให้คนอื่นรู้จักและยอมรับ บางทีอาจเรียกว่า ระยะที่มีการแข่งขันและศูนย์กลางอยู่ที่ตนเอง (Individually Center or Competitive phase)

2. ระยะเวลาเลี้ยวหัวต่อ (Storming Stage)

เป็นระยะที่แต่ละคนยังไม่ยอมตกลงกันได้ คอยจับผิดและคอยโต้แย้งโต้เถียงกัน ความรู้สึกของสมาชิกจะเกิดความคับข้องใจหรือขัดแย้งในใจ เพราะไม่รู้ว่ากลุ่มจะเอาอย่างไรดี ถ้ายังไม่มีผู้นำต่างก็พยายามจะเป็นผู้นำ บางทีอาจจะเรียกว่า ระยะแห่งความขัดแย้งหรือความคับข้องใจ (Conflict and Frustration phase)

3. ระยะเวลายินยอม (Norming Stage)

เป็นระยะที่สมาชิกเริ่มแก้ไขข้อบกพร่องในทางลบของตนเอง เพราะได้เรียนรู้อะไรจากกลุ่มมากขึ้น เช่น คนพูดมากก็พูดน้อยลง ใช้อารมณ์มากก็ลดลง ยินยอมรับผิดชอบและหาทางแก้ไข อาจจะเป็นเพราะได้ข้อคิดจากสมาชิกหลายๆคน จำแนกด้วยเหตุผล ได้แนวคิดหรือบรรทัดฐานที่เป็นกลางๆ ของกลุ่มมากขึ้น ซึ่งเสมือนค้นพบปะทีสถาน (Norm) ของกลุ่มขึ้นแล้ว ทุกคนพยายามปฏิบัติตามมากขึ้น บางทีอาจเรียกว่า ระยะที่กลุ่มมีความสามัคคีกลมเกลียว (Group harmony phase)

4. ระยะเวลาปฏิบัติการ (Performing Stage)

เป็นระยะที่สมาชิกร่วมมือประสานงานกันเป็นอย่างดี สามารถดำเนินการไปตามเป้าหมายของกลุ่ม มีผลงานของกลุ่มออกมา สมาชิกจะยึดพลังของกลุ่มเป้าหมายของกลุ่มเป็นสำคัญ อดทนต่อการขัดแย้งมากขึ้นซึ่งช่วยให้พัฒนาตนเองไปด้วย บางทีเรียกว่า ระยะที่มีผลงานและยึดกลุ่มเป็นศูนย์กลาง (group – centered, productive phase)

การที่สมาชิกในสังคมจะมารวมตัวกันเป็นกลุ่มและสร้างเครือข่ายขึ้นได้นั้น จะผ่านขั้นตอนในการเสริมสร้างกลุ่มและเครือข่าย ดังต่อไปนี้ (พัฒน์ บุญยรัตพันธ์, 2549 : 124)

ขั้นตอนที่ 1 ว่าด้วยการจัดตั้งกลุ่ม

การจัดตั้งกลุ่ม เป็นขั้นตอนที่สำคัญยิ่ง เพราะหากได้ดำเนินการจัดตั้งให้ถูกวิธีทุกขั้นตอนตั้งแต่เริ่มแรก ก็จะทำให้กลุ่มมีคุณค่า และเจริญก้าวหน้าไปสู่ขั้นตอนอื่นได้ง่ายขึ้น

ในขั้นตอนการจัดตั้งกลุ่มประกอบไปด้วยการค้นหาผู้นำ การค้นหาความต้องการของแต่ละบุคคลก่อนรวมกลุ่ม ก่อนที่นำมากำหนดความต้องการร่วมของกลุ่ม การสร้างความซื่อสัตย์และความภักดีต่อกัน สร้างความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ทำให้สามารถทำงานร่วมกันได้ง่าย และเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความสัมพันธ์ต่อกันไม่ขัดแย้ง มีความสามัคคีกลมเกลียวช่วยกันคิด ช่วยกันทำ จนทำให้งานกลุ่มสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ

นอกจากนี้อาจจะสร้างสถานการณ์บีบตัว หมายถึง สถานการณ์ที่จะทำให้คนรวมกันเพื่อความอยู่รอด เพื่อผลประโยชน์ ฯลฯ ซึ่งตรงกับความต้องการของกลุ่ม หรือสมาชิกที่จะมาร่วมกัน

กล่าวโดยสรุป ขั้นตอนที่ 1 การจัดตั้งกลุ่มนี้มีส่วนประกอบสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ 1) เป็นเรื่องเกี่ยวกับผู้นำกลุ่ม 2) เป็นเรื่องเกี่ยวกับสมาชิกในกลุ่ม และ 3) สถานการณ์ในการเกิดกลุ่ม ซึ่งถ้าหากมีครบส่วนประกอบทุกชนิดแล้วก็ย่อมจะเกิดกลุ่มขึ้นได้

ขั้นที่ 2 ว่าด้วยการเคลื่อนไหวของกลุ่ม

หลังจากที่ได้ดำเนินการจัดตั้งกลุ่มอย่างถูกวิธีในขั้นที่ 1 แล้ว จะต้องส่งเสริมให้กลุ่มเกิด "การเคลื่อนไหว" เพราะการเคลื่อนไหวของกลุ่มเป็นขั้นตอนที่สำคัญอันจะช่วยผลักดันให้กลุ่มเกิดพลังการต่อสู้ และพลังการต่อรองในโอกาสต่อไป

ในขั้นตอนนี้สมาชิกในกลุ่มจะมีการประชุมพบปะเพื่อแลกเปลี่ยนทรรศนะความคิดเห็นซึ่งกันและกัน สร้างกฎเกณฑ์ข้อบังคับในการรวมกลุ่ม สร้างสัมพันธภาพและความผูกพันอันแน่นแฟ้นระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม อีกทั้งส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมและผลประโยชน์ร่วมกัน

สรุปแล้วในขั้นที่ 2 ที่ว่าด้วยการเคลื่อนไหวของกลุ่มนั้น มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) ระเบียบวินัย 2) วัตถุประสงค์ร่วมหรือผลประโยชน์ร่วม และ 3) กิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าในขั้นนี้เป็นขั้นการลงมือดำเนินงานกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่ม

ขั้นที่ 3 ว่าด้วยการเจริญเติบโตของกลุ่ม

เป็นขั้นตอนที่ทำให้กลุ่มเล็กๆ มาสนธิเข้าเป็นกลุ่มใหม่กลุ่มเดียว สร้างหน่วยนำร่วม โดยการเอาตัวแทนหรือผู้นำของแต่ละกลุ่มมารวมกันเป็น “หน่วยนำร่วม” เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มเล็ก ประสานงาน ประสานผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มเพื่อช่วยให้กลุ่มเคลื่อนไหวไปในทิศทางเดียวกัน อาศัย “หน่วยนำร่วม” เป็นตัวกลางช่วยให้กิจกรรมของกลุ่มต่างๆ มีความเกี่ยวพันกัน พึ่งพากัน แล้วจึงจะมีผลประโยชน์สูงขึ้น

นอกจากนี้เป็นขั้นตอนที่มีการแลกเปลี่ยนและอาศัยความรู้ ทักษะ ตลอดจนความต้องการระหว่างกลุ่มที่มีต่อกัน ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความสามารถและกิจกรรมใหม่ๆ สร้างพลังร่วมในการดำเนินการ สร้างพลังต่อรอง ก็คือ อำนาจของกลุ่มในการรักษาผลประโยชน์และดำรงกลุ่มไว้

สรุปแล้ว ในขั้นที่ 3 การเจริญเติบโตของกลุ่มนั้น จะต้องพยายามเอากลุ่มต่างๆ หลายกลุ่มให้มาสนธิให้เข้ากัน จะต้องสร้างสิ่งต่างๆ ขึ้นเพื่อทำให้กลุ่มขยายตัวไปสู่ความเจริญเติบโตยิ่งขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย

เมื่อพูดถึงคำว่าเครือข่ายในความหมายทางการสื่อสาร ดร.กาญจนา แก้วเทพ ได้ให้ความหมายของคำว่าเครือข่ายว่า “คำว่า Network ในภาษาอังกฤษให้ภาพพจน์ที่ชัดเจน คือ Net ตาข่ายที่โยงใยถึงกัน และพร้อมที่จะ Work เมื่อต้องการใช้งาน และจากความหมายด้านการสื่อสาร ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในด้านสังคม ดังนั้นเครือข่ายจึงหมายถึง รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรหลายๆ องค์กรที่ต่างก็มีทรัพยากรของตัวเอง มีเป้าหมาย มีวิธีทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง บุคคลหรือกลุ่มองค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลายาวนานพอสมควร แม้อาจจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่าง

สมาชิกก็ตาม แต่ก็จะมีรากฐานวางเอาไว้ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ เพื่อแก้ปัญหาที่สามารถติดต่อไปได้” (กาญจนา แก้วเทพ ,2538)

นอกจากนั้นได้มีผู้ให้ความหมายของ “เครือข่าย” ไว้หลากหลาย ดังต่อไปนี้

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ (2543 : 28) กล่าวว่า “เครือข่าย” หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล องค์กร หน่วยงาน หรือสถาบันใดๆ ได้ตกลงที่จะประสาน เชื่อมโยงเข้าหากัน ภายใต้วัตถุประสงค์หรือข้อตกลงอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันอย่างเป็นระบบ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการอย่างใดอย่างหนึ่ง กลุ่มเครือข่ายนี้ต้องมีการแสดงออกเป็นการลงมือกระทำกิจกรรมร่วมกัน

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และชัยวัฒน์ ธิระพันธุ์ (2546) กล่าวว่า เครือข่าย หมายถึง การที่คนมาพบปะกัน มาชุมนุมกัน และทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน เพราะมีสิ่งที่ยึดโยงใจระหว่างสมาชิกเข้าด้วยกัน คือ สัมพันธภาพของสมาชิกในเครือข่าย โดยบุคคลจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างกันบนพื้นฐานของความเท่าเทียมในด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้านโอกาสในการสื่อสาร การเข้าถึงแหล่งข้อมูลข่าวสาร และการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ร่วมกัน

อรรณพ พงษ์วาท (2539)กล่าวถึง เครือข่ายว่า เป็นการเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อปฏิบัติภารกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน โดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติภารกิจหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์และปรัชญาของตนเอง การเชื่อมโยงนี้อาจเป็นรูปของการรวมตัวกันแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็น หรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน

เครือข่าย อาจเป็นการร่วมมือระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กรประเภทเดียวกัน หรืออาจเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มบุคคลหรือองค์กรต่างประเภทกัน ในความหมายเช่นนี้ เครือข่ายจึงมีได้หลายระดับ ตั้งแต่การเชื่อมโยงระหว่างบุคคลกับบุคคล ระหว่างบุคคลกับกลุ่ม ระหว่างกลุ่มกับกลุ่ม หรือระหว่างเครือข่ายกับเครือข่ายกลายเป็นเครือข่ายย่อยภายในเครือข่ายใหญ่

การเชื่อมโยงในลักษณะเครือข่าย มีความหมายมากกว่าการที่คนมารวมกันแต่ไม่ได้ร่วมกันในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ดังนั้นการเชื่อมโยงเข้าหากันเป็นเครือข่ายนี้จึงมิใช่เพียงการรวมกลุ่มของสมาชิกที่มีความสนใจร่วมกันในระดับเพียงการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือร่วมสังสรรค์เท่านั้น แต่ต้องมีการพัฒนาไปสู่ระดับของการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน ด้วยเป้าหมายที่ร่วมกันด้วย

ดังนั้นเครือข่ายจึงต้องมีการจัดระบบให้กลุ่มบุคคล หรือองค์กรที่เป็นสมาชิกของเครือข่าย ให้สามารถดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน เพื่อนำไปสู่จุดหมายที่สมาชิกแต่ละคนในเครือข่ายเห็นพ้องต้องกัน ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมที่รวมและการดำเนินงานของเครือข่าย อาจเป็นการดำเนินกิจกรรมที่รวมกันเฉพาะกิจ ตามความจำเป็น เมื่อเสร็จสิ้นภารกิจแล้วเครือข่ายก็เลิกไปและอาจกลับมารวมกันใหม่ได้หากจำเป็น หรืออาจเป็นเครือข่ายที่ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องไปเรื่อยๆ ก็ได้

องค์ประกอบของเครือข่าย

เครือข่ายมีองค์ประกอบสำคัญๆ อย่างน้อย 7 องค์ประกอบด้วยกัน (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543 : 36) ได้แก่

1. การรับรู้มุมมองร่วมกัน (Common perception)

สมาชิกที่เข้ามาอยู่ในเครือข่ายต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้ถึงเหตุผลของการเข้ามาอยู่ในเครือข่าย เช่น มีความเข้าใจปัญหาและมีจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน มีประสบการณ์ในปัญหาร่วมกัน มีความต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เป็นต้น ส่งผลให้สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึกเชื่อมโยงในการดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น

การรับรู้ร่วมกันถือเป็นหัวใจสำคัญของเครือข่ายที่จะทำให้เครือข่ายเกิดความต่อเนื่อง เพราะหากสมาชิกไม่มีความเข้าใจในการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย มีผลทำให้การประสานงานและการขอความร่วมมือในการดำเนินการเป็นไปอย่างยากลำบาก แต่สมาชิกของเครือข่ายสามารถมีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน เพราะมุมมองที่แตกต่างกันย่อมมีประโยชน์ ช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์

ในการทำงาน แต่ความคิดที่แตกต่างกันนี้ต้องอยู่ภายใต้จุดร่วมของเครือข่ายที่สมาชิกยอมรับได้ เพราะความแตกต่างที่มีอยู่อาจนำไปสู่ความแตกแยกและแตกหักได้ในที่สุด

2. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Common Vision)

วิสัยทัศน์ร่วม เป็นการมองภาพของจุดมุ่งหมายในอนาคตร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม การรับรู้เข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน และมีเป้าหมายร่วมกัน ทำให้กระบวนการเคลื่อนไหวมีพลัง เกิดเอกภาพ และช่วยลดความขัดแย้งอันเกิดจากมุมมองหรือความคิดเห็นที่แตกต่างกันได้ ในทางตรงข้ามเมื่อใดที่วิสัยทัศน์หรือเป้าหมายส่วนตัวขัดแย้งกับวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของเครือข่าย พฤติกรรมการปฏิบัติของสมาชิกคนนั้นจะเริ่มแตกต่างจากสิ่งที่สมาชิกเครือข่ายกระทำร่วมกัน ดังนั้น การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันเป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลาในการสร้างให้เกิดขึ้น แต่จำเป็นต้องสร้างให้เกิดขึ้น และสมาชิกของเครือข่ายควรมีวิสัยทัศน์ย่อยส่วนตัวที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของเครือข่าย แม้ว่าจะไม่ได้ซ้อนทับกันสนิทกับวิสัยทัศน์ของเครือข่ายแต่ก็ควรสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

3. การมีผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน (Mutual Interests / Benefits)

เครือข่ายเกิดจากการที่สมาชิกแต่ละคนต่างก็มีความต้องการของตนเอง และความ ต้องการเหล่านั้นไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้หากสมาชิกต่างคนต่างอยู่ ข้อจำกัดนี้ทำให้เกิดการ รวมตัวกันบนฐานของผลประโยชน์ร่วมที่มากพอให้รวมตัวกันเป็นเครือข่าย ดังนั้นการรวมเป็น เครือข่ายจึงตั้งอยู่บนฐานของผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงิน และประโยชน์ที่ไม่ใช่ตัวเงินด้วย เช่น เกียรติยศ ชื่อเสียง โอกาสในความก้าวหน้า ความสุข ความพึงพอใจ

แม้ว่าผลประโยชน์ที่แต่ละบุคคลได้รับอาจมาน้อยแตกต่างกัน แต่ทุกคนต้องได้รับ ประโยชน์ เมื่อใดสมาชิกไม่ได้รับประโยชน์ร่วม หรือเมื่อเขาคิดคำนวณแล้วเขาเสียมากกว่าได้ เขาก็จะเริ่มถอนตัวออกจากเครือข่ายไป หรือเมื่อเขาได้รับการสนองตอบต่อความต้องการที่มี อย่างสมบูรณ์แล้ว เขาก็จะออกจากเครือข่ายไปในที่สุด ประเด็นสำคัญอีกประการ คือ ผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับต้องมากพอสำหรับเขาในการจูงใจให้เขามีส่วนร่วมในทางปฏิบัติจริงโดย ไม่ได้มีส่วนร่วมเพียงแค่มียุทธศาสตร์หรือรายชื่อในเครือข่ายเท่านั้น แต่ไม่มีการเข้าร่วมปฏิบัติการ จริงในเครือข่าย

4. การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง (All Stakeholders Participation)

การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่ายเป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เพราะกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในเครือข่าย (All Stakeholders in Network) เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างแท้จริง ดังนั้นสถานะของสมาชิกในเครือข่ายควรเป็นไปในลักษณะที่เท่าเทียมกัน (Equal Status) ในฐานะ “หุ้นส่วน” (Partner) ของเครือข่ายและควรสานต่อความสัมพันธ์ในแนวราบ

5. การเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (Complementary Relationship)

องค์ประกอบที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง คือ การที่สมาชิกของเครือข่ายต่างเสริมสร้างซึ่งกันและกัน โดยการนำจุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ไขจุดด้อยของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งจะทำให้ผลตอบแทนหรือผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวเป็นเครือข่ายมากกว่าการที่ต่างคนต่างอยู่

หากเมื่อใดที่คุณสมบัติหรือผลประโยชน์ของสมาชิกของเครือข่ายไม่เกื้อหนุนกันแล้ว โอกาสที่เครือข่ายนั้นจะสลายตัวไปย่อมเกิดขึ้นได้ง่าย นอกจากนี้แล้วการรวมกันเป็นเครือข่ายต้องทำให้เกิดการเสริมสร้างซึ่งกันและกันในเครือข่ายด้วย หากคุณสมบัติของสมาชิกไม่เพียงพอในการเสริมสร้างซึ่งกันก็ต้องมีการขยายเครือข่ายต่อไปอีก เพื่อแสวงหามาชิกใหม่เข้ามาเสริมเครือข่ายให้เกิดความครบถ้วนสมบูรณ์ (Sufficiency) ในตัวเองมากขึ้น

6. การพึ่งพิงกัน (Interdependence)

เนื่องจากข้อจำกัดของสมาชิกในเครือข่ายทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน กำลังคน ฯลฯ สมาชิกของเครือข่ายจึงไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ด้วยตนเอง การทำเป้าหมายร่วมกันสำเร็จได้นั้นสมาชิกต่างจำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย เพื่อให้เกิดการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน การจะทำให้สมาชิกหรือหุ้นส่วนของเครือข่ายเชื่อมโยงเข้าหากันอย่างเหนียวแน่นจำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึกได้ว่า หากเอาหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไป จะทำให้เครือข่ายล่มลงได้ การดำรงอยู่ของหุ้นส่วนแต่ละคนจึงจำเป็นต้องการดำรงอยู่ของเครือข่าย ซึ่งการพึ่งพิงกันนี้จะส่งผลทำให้สมาชิกต้องมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

7. การปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน (Interaction)

หากสมาชิกในเครือข่ายไม่มีปฏิสัมพันธ์กันแล้ว ก็ไม่ต่างจากการที่ต่างคนต่างอยู่ ไม่มีทางที่จะเกิดความร่วมมือกันได้ และไม่เกิดเครือข่ายความร่วมมืออย่างแท้จริง ดังนั้นสมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกัน เช่น มีการติดต่อกันผ่านทางกรเขียน หรือการพบปะพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน หรือมีกิจกรรมประชุมสัมมนาร่วมกัน เป็นต้น ซึ่งผลของการมีปฏิสัมพันธ์นี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วย

ปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวจะเป็นลักษณะของความสัมพันธ์เชิงการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน (Reciprocal Exchange) มิใช่ปฏิสัมพันธ์ลักษณะฝ่ายเดียว (Unilateral Exchange) ยิ่งสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใด ก็จะทำให้เกิดความผูกพันระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้น ทำให้เกิดการเชื่อมโยงในระดับที่สนิทสนมกันมากยิ่งขึ้น (Highly Integrated) นอกจากนี้การมีปฏิสัมพันธ์ยังช่วยให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น และทำให้เครือข่ายเข้มแข็งขึ้น

วงจรชีวิตของเครือข่าย

ในมิติของวงจรชีวิตนั้น เครือข่ายเปรียบเสมือนสิ่งมีชีวิตที่มีช่วงเวลาของการเกิด การเจริญเติบโต ความรุ่งเรือง และความเสื่อมถอย เป็นวงจรสืบเนื่องกันไป ความแตกต่างระหว่างเครือข่ายกับสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ก็คือแม้เครือข่ายจะผ่านช่วงเวลาแห่งความเจริญรุ่งเรืองเข้าสู่ช่วงเวลาแห่งความเสื่อมถอย แต่ถ้าเครือข่ายสามารถปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงตัวเองได้อย่างเหมาะสมแล้ว เครือข่ายนั้นก็ยังสามารถเจริญเติบโตและดำรงอยู่ได้ต่อไปอีก ซึ่งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขสำคัญก็คือความสามารถในการค้นหาสาเหตุแห่งความเสื่อมถอยและความสามารถในการปรับปรุงแก้ไขจุดอ่อน สร้างจุดแข็งของเครือข่ายนั่นเอง การกำหนดยุทธศาสตร์การทำงานของแต่ละเครือข่ายควรพิจารณาวงจรชีวิตของเครือข่ายในปัจจุบันด้วยว่าเครือข่ายนั้นอยู่ในช่วงระยะใดของวงจรชีวิต (อ้างถึงใน ประภาพรรณ สุปรียาภรณ์, 2545)

1. **ระยะก่อตัว** : ช่วงนี้เป็นระยะเริ่มต้นของเครือข่าย เริ่มจากการมีแกนนำเป็นผู้ริเริ่มเครือข่าย ซึ่งแกนนำอาจเป็นได้ทั้งบุคคลหรือกลุ่มบุคคล แกนนำเหล่านี้จะกำหนดประเด็นที่ตนเองสนใจและต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมจัดการและเป็นผู้จุดประกายให้บุคคลอื่นๆ เริ่มรับรู้ในปัญหาาร่วมกัน จนเกิดความตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องรวมตัวกันเป็นเครือข่าย แต่สมาชิกยังมี

จำนวนน้อยและจำกัดเฉพาะคนเพียงบางกลุ่มหรือบางพื้นที่เท่านั้น วัตถุประสงค์ของเครือข่ายอาจยังไม่ชัดเจนในช่วงระยะแรกนี้ ระบบบริหารภายในเครือข่ายมีลักษณะที่ไม่เป็นทางการ อีกทั้งบุคคลภายนอกเครือข่ายส่วนใหญ่ยังไม่รู้จักเครือข่ายเพราะข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเครือข่ายยังไม่เผยแพร่ออกไปในวงกว้าง จึงเป็นที่รู้จักเพียงในวงแคบเฉพาะกลุ่มเท่านั้น ดังนั้นจึงอาจมีบางเครือข่ายที่ปิดตัวลงไปในช่วงนี้เพราะไม่สามารถก่อตัวได้สำเร็จ

2. **ระยะขยายตัว** : เครือข่ายที่สามารถประคองตัวให้ผ่านระยะแรกเข้าสู่ระยะที่สองได้ก็จะผ่านเข้าสู่ระยะขยายตัว โดยที่แนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินการของเครือข่ายเริ่มชัดเจนมากขึ้น เครือข่ายเริ่มมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจน เป้าหมายและรูปแบบการทำงานที่ชัดเจนนี้ดึงดูดให้คนที่สนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายเพิ่มมากขึ้น ส่งผลทำให้เครือข่ายเริ่มเกิดการขยายตัวในเชิงปริมาณ และแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจนส่งผลทำให้เครือข่ายดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง สมาชิกรู้สึกที่ตนเองได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วมเครือข่าย ได้ผลประโยชน์โดยตรงที่เป็นรูปธรรมทำให้สมาชิกเริ่มเกิดการเชื่อมโยงตัวเข้ากับเครือข่าย ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เครือข่ายพัฒนาสู่ระยะต่อไปอยู่ที่ภาวะผู้นำ ความเป็นประโยชน์ และความต่อเนื่องของกิจกรรม ตลอดจนการจัดระบบบริหารภายใน นอกจากนี้การดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่สมาชิกอย่างต่อเนื่องนั้น ทำให้สมาชิกเกิดการมีส่วนร่วมและเชื่อมสัมพันธ์กับเครือข่ายมากขึ้น

3. **ระยะรุ่งเรือง** : ระยะนี้อาจแบ่งได้เป็น 3 ช่วงย่อยๆ ได้แก่ ระยะรุ่งเรืองช่วงต้น ระยะรุ่งเรืองช่วงเสถียร และระยะรุ่งเรืองช่วงถดถอย โดยระยะเวลาในแต่ละช่วงจะมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความสามารถในการบริหารจัดการเครือข่าย บางเครือข่ายอาจอยู่ในระยะรุ่งเรืองช่วงต้นยาวนานหลายปี ในขณะที่บางเครือข่ายอาจอยู่ในช่วงนี้เพียงไม่กี่ปีแล้วเข้าสู่ระยะถดถอยอย่างรวดเร็วก็ได้

4. **ระยะถดถอย** : ความถดถอยของเครือข่ายส่วนหนึ่งเกิดจากการที่เป้าหมายของเครือข่ายนั้นได้บรรลุผลแล้วทำให้มีการเตรียมตัวสลายเครือข่าย แต่อีกส่วนหนึ่งก็เกิดจากที่เครือข่ายนั้นไม่มีพลังเพียงพอที่จะดึงดูดสมาชิกให้อยู่ร่วมต่อไปได้ ความถดถอยของเครือข่ายนั้นสังเกตได้จากการที่จำนวนสมาชิกลดลงอย่างต่อเนื่อง สมาชิกที่เหลืออยู่ก็ไม่ค่อยตื่นตัว (Active) ในการมีส่วนร่วมทำกิจกรรมกับเครือข่าย ส่งผลทำให้เกิดทุนสนับสนุนการทำงานทั้งจากภายในและภายนอกเครือข่ายลดลง กิจกรรมของเครือข่ายก็เริ่มลดน้อยลงจนไม่มีกิจกรรมเลย

นอกจากนี้ยังอาจเกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มสมาชิกทำให้ความเข้มแข็งของเครือข่ายลดลง ซึ่งนำไปสู่การแตกแยกและการสิ้นสุดของเครือข่ายได้

5. ระยะฟื้นตัว : การพยายามฟื้นเครือข่ายหลังจากที่เข้าสู่ระยะถดถอยแล้วอาจพอกระทำได้ แต่การฟื้นตัวนั้นกระทำได้ค่อนข้างยาก เพราะสมาชิกของเครือข่ายต่างกระจัดกระจายออกไปและต่างไม่สนใจร่วมมือกับเครือข่ายอีก หลังจากที่ตนเองได้รับการตอบสนองความต้องการเรียบร้อยแล้ว แนวทางในการฟื้นเครือข่ายนั้นแทบจะไม่แตกต่างอะไรจากการพยายามสร้างเครือข่ายขึ้นมาใหม่ ซึ่งเริ่มด้วยการทบทวนวัตถุประสงค์ และการกำหนดเป้าหมายของเครือข่ายใหม่ เพื่อนำไปสู่การแสวงหาแนวร่วม พันธมิตรกลุ่มใหม่ๆ นอกจากสมาชิกเดิมที่เคยมีอยู่ด้วย

ประเภทของเครือข่าย

การแบ่งประเภทเครือข่าย เพื่อประโยชน์ในการจำแนกกลุ่มบุคคลที่มีอยู่ให้ง่ายต่อความเข้าใจ เกณฑ์ในการแบ่งประเภทของเครือข่ายขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการใช้งาน (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543)

1. ขนาดของกลุ่ม

ประเภทของเครือข่ายแบ่งตามขนาดของกลุ่มได้เป็น (1) เครือข่ายรวม (Total Network) และ (2) เครือข่ายย่อย (Subnetwork) โดยที่เครือข่ายรวมเปรียบเสมือนสังคมใหญ่ในภาพรวม ในขณะที่เครือข่ายย่อยเปรียบเสมือนกลุ่มสังคมย่อยที่อยู่ในสังคมใหญ่

2. พื้นที่

ประเภทของเครือข่ายแบ่งตามพื้นที่ได้เป็น (1) เครือข่ายระดับหมู่บ้านในพื้นที่ตำบล (2) เครือข่ายระดับหมู่บ้านข้ามพื้นที่ตำบล (3) เครือข่ายระหว่างตำบลในอำเภอใดอำเภอหนึ่ง (4) เครือข่ายระดับตำบลข้ามพื้นที่อำเภอ (5) เครือข่ายระดับอำเภอในจังหวัดใดจังหวัดหนึ่ง (6) เครือข่ายระดับอำเภอข้ามพรมแดนจังหวัด และ (7) เครือข่ายระหว่างจังหวัดในภูมิภาคใดภูมิภาคหนึ่ง

3. ประเด็นที่สนใจร่วม

ประเภทของเครือข่ายขึ้นอยู่กับประเด็นที่เครือข่ายนั้นสนใจ ซึ่งอาจแบ่งได้หลากหลาย เครือข่ายหนึ่งเครือข่ายอาจมีประเด็นที่สนใจหลายประเด็นรวมอยู่ก็ได้

4. วิชาชีพของสมาชิกกลุ่ม

ประเภทของเครือข่ายแบ่งตามระดับวิชาชีพของสมาชิกในเครือข่าย เช่น เครือข่ายนักการเมือง เครือข่ายนักวิชาการ เครือข่ายนักธุรกิจ เครือข่ายสื่อสารมวลชน เป็นต้น ทั้งนี้อาจนับรวมเครือข่ายผู้นำชุมชน เครือข่ายผู้นำศาสนาเข้ามาร่วมด้วยก็ได้

5. บทบาทของกลุ่ม

ประเภทของเครือข่ายพิจารณาจากบทบาทหลักที่เครือข่ายนั้นดำเนินการอยู่ เช่น เครือข่ายการรณรงค์ประชาสัมพันธ์ เครือข่ายการศึกษาวิจัย เครือข่ายเพื่อการวิเคราะห์และเสนอแนะนโยบาย เป็นต้น

6. ลักษณะภาคีที่ร่วมในเครือข่าย

ประเภทของเครือข่ายแบ่งตามลักษณะภาคีในเครือข่ายเกิดได้สองลักษณะ คือ (1) เครือข่ายแนวนอน (Horizontal Network) เป็นการสร้างเครือข่ายของกลุ่มบุคคลที่มีลักษณะทางสังคมใกล้เคียงกัน เผชิญปัญหาที่คล้ายคลึงกัน เช่น การรวมกลุ่มระหว่างมูลนิธิกับ NHOs และ (2) เครือข่ายแนวตั้ง (Vertical Network) เป็นการสร้างเครือข่ายระหว่างภาคีที่แตกต่างกัน เช่น การรวมกลุ่มระหว่างหน่วยงานของรัฐกับองค์กร ชุมชน การรวมตัวระหว่างองค์กรท้องถิ่นกับมูลนิธิของบริษัทธุรกิจ เป็นต้น

7. ระดับความเชื่อมโยง

ประเภทของเครือข่ายที่แบ่งด้วยเกณฑ์นี้ใช้ระดับความเชื่อมโยงระหว่างบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางของเครือข่ายกับภาคีต่างๆ ซึ่งอาจแบ่งออกเป็นเครือข่ายที่มีความเชื่อมโยงใกล้ชิดกันในระดับสูง เครือข่ายที่มีความเชื่อมโยงกันในระดับรองลงไปจนถึงเครือข่ายที่มีความเชื่อมโยงกันในระดับห่างออกไป การแบ่งในลักษณะนี้เป็นการประเมินระดับอิทธิพลของบุคคลที่เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายที่จะมีต่อสมาชิกในเครือข่ายนั้น

เครือข่ายสามารถแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ได้อีกหลากหลาย ตามแต่เกณฑ์ที่กำหนดขึ้น การแบ่งประเภทของเครือข่ายตามเกณฑ์เหล่านี้เป็นเพียงการแบ่งในเชิงทฤษฎี เพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น แต่ในทางปฏิบัติแล้วการดำเนินการของเครือข่ายอาจซ้อนทับกันอยู่ในหลายเกณฑ์ และสมาชิกของเครือข่ายประกอบด้วยกลุ่มบุคคลหลากหลายวิชาชีพก็ได้ หรืออาจเป็นเครือข่ายที่เกิดจากการรวมกลุ่มข้ามพรมแดนก็ได้ ปัจจุบันการสร้างเครือข่ายระหว่างบุคคลที่อยู่ต่างพรมแดนทางภูมิศาสตร์สามารถกระทำได้ง่าย เพราะเส้นทางคมนาคมได้เชื่อมถึงกันอย่างสะดวก ประกอบกับพัฒนาการของข้อมูลข่าวสารที่เข้าถึงพื้นที่ต่างๆ อย่างกว้างขวางมากขึ้นด้วย

โดยสรุปแล้ว การแบ่งประเภทของเครือข่ายนั้น เพื่อจุดประสงค์ในการทำความเข้าใจกับเครือข่ายที่เกิดขึ้น และเพื่อนำผลที่ได้ไปใช้ในการดำเนินการต่อไป เช่น เพื่อกำหนดนโยบาย หรือเพื่อการวางแผนขยายเครือข่ายต่อไป เป็นต้น

เมื่อมีการรวมตัวกันของกลุ่มต่างๆ จนเกิดเป็นเครือข่าย เครื่องมือสำคัญในการเชื่อมโยงสมาชิกของเครือข่ายเข้าด้วยกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกันคือ การสื่อสาร ดังนั้นในการวิเคราะห์เครือข่ายๆ ต่างๆ การวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสารจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะการสื่อสารเป็นส่วนที่แทรกอยู่ในทุกกระบวนการของเครือข่าย

แนวคิดและทฤษฎีการสื่อสารและเครือข่ายการสื่อสาร

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้วัตถุประสงค์หนึ่งเพื่อศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสารเพื่อสร้างและขยายเครือข่ายเพื่อพัฒนาตลาดน้ำอัมพวา ดังนั้นเพื่อให้มีความเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้นผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดและทฤษฎีการสื่อสารมาประกอบ

แนวคิดและทฤษฎีการสื่อสาร

การสื่อสารนั้นจัดได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกปัจจัยหนึ่งในชีวิตมนุษย์ นอกเหนือจากปัจจัยสี่ที่เป็นความจำเป็นเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ มนุษย์อาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจกรรมใดๆ ของตน และเพื่ออยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม การสื่อสารเป็นพื้นฐานของการติดต่อของมนุษย์ และเป็นเครื่องมือสำคัญของกระบวนการสังคม ยิ่งสังคมมีความสลับซับซ้อนมากเพียงใด และประกอบด้วยคนจำนวนมากเท่าใด การสื่อสารก็ยิ่งมี

ความสำคัญมากขึ้นเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และสังคมที่นำมาซึ่งความสับสน ก่อให้เกิดความไม่เข้าใจและความไม่แน่นอนแก่สมาชิกของสังคม ย่อมต้องการสื่อสารเป็นเครื่องมือเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว (ปรมะ สตะเวทิน , 2546) ดังนั้นเพื่อให้งานวิจัยเรื่องนี้สามารถวิเคราะห์ถึงรูปแบบของการสื่อสารเพื่อสร้างและขยายเครือข่ายได้ชัดเจนขึ้น จึงได้นำแนวคิดและทฤษฎีการสื่อสารมาอธิบาย ดังนี้

ความหมายของการสื่อสาร

มีผู้ให้ความหมายหรือนิยามของคำว่า การสื่อสารไว้หลากหลาย เช่น

Wilbur Schramm (1974) กล่าวว่า การสื่อสารสารคือ การมีความเข้าใจต่อเครื่องหมายที่แสดงข่าวสาร

จันทร์ทิพย์ ปาละนันท์ (2545: 20) ได้สรุปความหมายของการสื่อสารว่า คือ กระบวนการของการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนและร่วมกันรับรู้เรื่องราวข่าวสารต่างๆ (message) จากบุคคลฝ่ายหนึ่งคือผู้ส่งสาร (sender) กับอีกฝ่ายหนึ่งคือผู้รับสาร (receiver) โดยผ่านสื่อ (channel) ทั้งนี้โดยมีความเข้าใจร่วมกันต่อสัญลักษณ์ที่แสดงเรื่องราวข่าวสารนั้นๆ

อรอนันต์ วุฒิเสน (2543) ได้ให้นิยามของการสื่อสารไว้ว่า การสื่อสาร คือ ความพยายามและความตั้งใจในการถ่ายทอดสารในรูปแบบต่างๆ จากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจและสามารถสื่อสารกลับไปหากันได้ และการสื่อสารยังมีลักษณะเป็นกระบวนการ ซึ่งหมายถึงการมีลักษณะต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา ไม่มีการหยุดนิ่ง กล่าวอีกนัยหนึ่ง ในกระบวนการสื่อสารนั้นจะมีการกระทำโต้ตอบกลับไปกลับมาระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถเปลี่ยนบทบาทในขณะสื่อสารกันได้ตลอดเวลา

องค์ประกอบของการสื่อสาร

จากคำนิยามที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าองค์ประกอบที่สำคัญในการสื่อสารของมนุษย์จะมีองค์ประกอบหลักๆ ร่วมกันอยู่ 5 ประการด้วยกันคือ

1. ผู้ส่งสาร (Sender)

เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในกระบวนการสื่อสาร มีนักวิชาการให้ความหมายของผู้ส่งสารไว้ว่า ผู้ส่งสาร หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีความคิด มีความต้องการ มีความตั้งใจ ที่จะส่งข้อมูลข่าวสาร อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ความคิดเห็น ความคิด ทศนคติ ความเชื่อ และอื่นๆ ไปยังผู้รับสาร เพื่อก่อให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่งต่อผู้รับสาร

ดังนั้น ผู้ส่งสารจึงเป็นองค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ ในแง่ของ การเลือกข้อมูลข่าวสารที่จะส่งถ่ายทอดไป การเลือกวิธีการและช่องทางที่จะทำให้สารไปถึงผู้รับสาร รวมทั้งการเลือกและกำหนดผู้รับสารที่จะเป็นผู้รับข้อมูลข่าวสารโดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อต้องการที่จะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับใดระดับหนึ่ง หรือด้านใดด้านหนึ่งกับผู้รับสาร

2. สาร (Message)

หมายถึง เรื่องราวอันมีความหมายและแสดงออกมาโดยอาศัยภาษาหรือสัญลักษณ์ใดๆ ที่สามารถทำให้เกิดการรับรู้ร่วมกันได้ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร

สารจะเป็นตัวช่วยให้ผู้รับสารเกิดการรับรู้ความหมายและมีปฏิกิริยาตอบสนอง โดยทั่วไปแล้วสารจะประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ส่วน คือ

2.1 รหัสสาร (Message) ได้แก่ ภาษา (Language) หรือสัญลักษณ์ (Symbol) หรือสัญญาณ (signal) ที่มนุษย์คิดขึ้น เพื่อแสดงออกแทนความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ ค่านิยม วัตถุประสงค์ต่างๆของผู้ส่งสาร รหัสสารสามารถแสดงออกในรูปแบบของ ภาษาพูด ภาษาเขียน (Verbal Message Codes) เช่น การพูดภาษาไทย การเขียนหนังสือเป็นภาษาจีน เป็นต้น และรหัสของสารที่ไม่ใช่ภาษาพูดหรือภาษาเขียน (Nonverbal Message Codes) เช่น รูปภาพ การโบกมือ การไหว้ เป็นต้น

2.2 เนื้อหาสาร (Message Content) หมายถึง เรื่องราวสิ่งต่างๆ ที่ผู้ส่งสารต้องการจะถ่ายทอดหรือส่งไปยังผู้รับสาร เนื้อหาสารแบ่งเป็นหลายประเภท เช่น เนื้อหาเชิงวิชาการ กับ

เนื้อหาที่ไม่ใช่วิชาการ เนื้อหาที่เป็นข่าว เนื้อหาที่เป็นความบันเทิง และเนื้อหาเกี่ยวกับการชักจูงใจ เป็นต้น

2. 3 การจัดเรียงลำดับสาร (Message Treatment) หมายถึง รูปแบบวิธีการในการนำรหัสสารมาเรียบเรียงเพื่อให้ได้ใจความตามเนื้อหาที่ต้องการ มักขึ้นกับลักษณะโครงสร้างของภาษา (Structure) และบุคลิกลักษณะของแต่ละบุคคล ส่วนใหญ่การจัดเรียงลำดับสารจะออกมาในรูปแบบลีลา (Styles) ส่วนตัว รวมทั้งขึ้นอยู่กับบุคลิกลักษณะ (Personalities) ของผู้ส่งสารแต่ละคนว่ามีบุคลิกลักษณะแตกต่างกันอย่างไร

3. ช่องทางการสื่อสารหรือสื่อ (Channel or Media)

หมายถึง พาหนะที่พาข่าวสารจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร ทั้งนี้ ช่องทางการสื่อสารอาจหมายถึง ประสาทสัมผัสทั้ง 5 ของมนุษย์ที่รับรู้ความหมายจากสิ่งต่างๆ ได้แก่ การมองเห็น การได้ยิน การดมกลิ่น การสัมผัสและการลิ้มรส หรืออาจหมายถึงคลื่นแสง คลื่นเสียงและอากาศที่อยู่รอบๆ ตัวเรา

4. ผู้รับสาร (Receiver/Audience/Listener)

หมายถึง บุคคลผู้เป็นเป้าหมายของการสื่อสารที่ผู้ส่งสาร ส่งสารโดยใช้ช่องทางของสื่อใดสื่อหนึ่งส่งข้อมูลข่าวสารไปถึง ในการสื่อสารแต่ละครั้งผู้รับสารอาจจะเป็นบุคคลเพียงคนเดียวหรืออาจมีหลายคนก็ได้ การสื่อสารจะมีความหมายอย่างไร จะประสบความสำเร็จหรือไม่ ขึ้นอยู่กับผู้รับสารว่าจะเลือกรับสารหรือตีความต่อข่าวสารนั้นอย่างไร ถ้าผู้รับสารต้องการรับสาร มีความสามารถในการทำความเข้าใจต่อเนื้อหาสาร จะทำให้การสื่อสารสำเร็จได้ง่ายขึ้น หากผู้รับสารไม่สนใจที่จะรับสาร หรือขาดความสามารถที่จะทำความเข้าใจในสารที่ผู้ส่งสารส่งให้ก็จะทำให้การสื่อสารนั้นล้มเหลว

5. ปฏิกริยาตอบกลับ (Feedback)

เป็นข่าวสารที่ผู้รับสารส่งให้แก่ผู้ส่งสาร ซึ่งจะเป็นข้อมูลอะไรก็ได้ขึ้นอยู่กับการแปลความหมาย การทำความเข้าใจกับข้อมูลของผู้รับข่าวสาร รวมทั้งผลจากการคิดวิเคราะห์ของ

ผู้รับสารด้วยว่าตนเองต้องการส่งข้อมูลอะไรกลับไป เช่น ถ้าผู้รับข่าวสารไม่เข้าใจข้อมูลที่ได้อาจให้ข้อมูลย้อนกลับอาจเป็นการตรวจสอบความเข้าใจระหว่างกันให้ตรงกัน แต่ถ้าผู้รับข่าวสารคิดว่าตนเองเข้าใจข้อมูลถูกต้อง ข้อมูลย้อนกลับอาจเป็นการตอบคำถามหรือส่งข่าวสารต่างๆ ซึ่งจะต่อเนื่องเป็นการสนทนากันต่อไป

รูปแบบของการสื่อสาร

รูปแบบของการสื่อสารนั้นได้มีการจำแนกไว้หลายลักษณะ ตามหลักเกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณา ในที่นี้จะกล่าวถึงรูปแบบการสื่อสาร 3 ลักษณะ คือ จำแนกตามทิศทางการสื่อสาร จำแนกตามลักษณะการใช้ในการสื่อสาร และจำแนกตามการไหลของข่าวสาร

1. จำแนกตามทิศทางการสื่อสาร แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ

1.1 การสื่อสารแบบทางเดียว (One-way communication) หมายถึง การสื่อสารที่ผู้ส่งสารถ่ายทอดสารไปยังผู้รับสารแต่เพียงฝ่ายเดียวโดยไม่เปิดโอกาสให้ผู้รับสารได้ซักถามข้อสงสัยหรือแสดงความคิดเห็น จึงไม่มีปฏิกริยาย้อนกลับจากผู้รับสาร การสื่อสารแบบนี้มีลักษณะเป็นเส้นตรง จากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสารโดยตรง ปราศจากการคำนึงถึงปฏิกริยาโต้กลับจากผู้รับสาร ทำให้ปริมาณของข้อมูลสะท้อนกลับ (feedback) จากผู้รับสารมีน้อยหรือไม่มีเลย โดยทั่วไปจะเป็นในรูปของนโยบาย คำสั่ง และอาจผ่านสื่อมวลชนในการเสนอข่าวหรือรายงานข่าวสารต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ เป็นต้น

1.2 การสื่อสารแบบสองทาง (Two-way communication) หมายถึง การสื่อสารที่ผู้ส่งสารส่งข้อมูลข่าวสารไปยังผู้รับสารทางหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันเมื่อผู้รับสารได้รับข้อมูลแล้วก็ส่งข้อมูลข่าวสารตอบกลับมายังผู้ส่งสารด้วยอีกทางหนึ่ง จึงเป็นการสื่อสารที่ทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารต่างก็สามารถรับและส่งข่าวสารซึ่งกันและกัน มีการเปิดโอกาสให้ผู้รับสารได้ซักถามข้อข้องใจหรือข้อสงสัยต่างๆ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน มีการโต้ตอบกัน ทำให้ผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถที่จะตอบสนองต่อกันเพื่อสร้างความเข้าใจได้อย่างชัดเจน การสื่อสารแบบนี้ผู้ส่งสารจะให้ความสำคัญกับปฏิกริยาโต้กลับ (feedback) ซึ่งการสื่อสารในลักษณะนี้จะออกมาในลักษณะของการประชุมหรือการปรึกษาหารือ ซึ่งบุคคลที่ทำการสื่อสารในลักษณะนี้ควรเป็นบุคคลที่กระตือรือร้น (Active) ในการแสวงหาและรับฟัง

ทั้งนี้การสื่อสารแบบสองทางมีผลทำให้การสื่อสารที่เกิดขึ้นมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะการให้ความสำคัญต่อการสื่อสารกลับ (feedback) นั้น เป็นวิธีการที่ทำให้ผู้รับสารและผู้ส่งสารมีความเสมอภาคกันในการติดต่อสื่อสาร โดยไม่มีฝ่ายใดมีอิทธิพลเหนืออีกฝ่ายหนึ่ง

2. จำแนกตามลักษณะการใช้ในการสื่อสาร แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

2.1 การสื่อสารแบบเป็นทางการ (Formal Communication) เป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลซึ่งเกิดปฏิสัมพันธ์ในโครงสร้างที่มีแบบแผนกำหนดไว้อย่างแน่นอน (Prescribed communication)‘ สารจะถูกส่งออกไปตามลำดับชั้น หรือตามลักษณะหน้าที่ของภารกิจ โดยจะไหลผ่านสายใยความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ เป็นการสื่อสารที่คำนึงถึงบทบาทหน้าที่ และตำแหน่งระหว่างผู้ส่งสาร และผู้รับสาร ซึ่งเป็นการสื่อสารที่มีการกำหนดระเบียบแบบแผนไว้ชัดเจน ทั้งนี้อาจจะเป็นการสื่อสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น บันทึกรายงาน หรืออาจจะเป็นการสื่อสารที่ไม่มีลายลักษณ์อักษรก็ได้ เช่น การสั่งงานโดยตรงผ่านการพูดกันทางวาจา โดยการสื่อสารอย่างเป็นทางการจะมีลักษณะ 3 ประการ คือ

2.1.1 เป็นการนำเอานโยบาย การวินิจฉัยสั่งการ หรือคำแนะนำผ่านไปตามสายการบังคับบัญชา

2.1.2 เป็นการนำกลับมายังผู้บังคับบัญชา ซึ่งเป็นข้อเสนอแนะ รายงาน และการสนองตอบของผู้บังคับบัญชา

2.1.3 เป็นการแจ้งนโยบายทั่วไปขององค์กร แก่ข้าราชการ พนักงาน หรือเจ้าหน้าที่

2.2 การสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ (Informal Communication) เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นเอง และเกิดขึ้นจากการสื่อสารระหว่างบุคคล เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นโดยไม่เป็นไปตามระเบียบแบบแผนขององค์กร มีลักษณะการสื่อสารที่เป็นส่วนตัวมากกว่าทางตำแหน่งหน้าที่ ส่วนใหญ่จะใช้คำพูด การสื่อสารแบบนี้จะเกิดขึ้นเมื่อสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นอย่างอิสระ ในอัตราความถี่และความเข้มข้นของการสื่อสารต่างกัน ลักษณะสำคัญของการสื่อสารแบบนี้ คือ ความรวดเร็วของการสื่อสารจะมีมาก แต่มีข้อเสียตรงที่ข่าวสารข้อมูลต่างๆ อาจผิดไปจากความเป็นจริงได้ง่าย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกลยุทธ์และวิธีการของผู้บริหารที่จะนำประโยชน์ของการสื่อสารแบบ

ไม่เป็นทางการมาใช้ให้เกิดผลดีกับบรรยากาศในการทำงาน เช่น การสื่อสารกับประชาชนในชุมชน เป็นต้น ลักษณะของการสื่อสารอย่างเป็นทางการ มีดังนี้

- 2.2.1 ผ่านความเกี่ยวพันทางวาจา
- 2.2.2 เป็นอิสระจากข้อจำกัดขององค์กรและตำแหน่ง
- 2.2.3 ส่งข่าวสารได้รวดเร็ว
- 2.2.4 มีลักษณะการสื่อสารสายที่เป็นลูกโซ่
- 2.2.5 มีโอกาสในความถูกต้องของข่าวสารมีน้อย
- 2.2.6 มีอิทธิพลทั้งด้านบวก และด้านลบต่อองค์กร

3. จำแนกตามการไหลของข่าวสาร แบ่งเป็น 2 แบบ ดังนี้

3.1 การสื่อสารตามแนวตั้ง (Vertical Communication) โดยแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

3.1.1 การสื่อสารจากบนลงล่าง (Top-down หรือ Downward Communication) หมายถึง การสื่อสารจากผู้ที่อยู่ในตำแหน่งสูงลงมาตามสายงานการบังคับบัญชา การสื่อสารแบบนี้รูปแบบของการสื่อสารมักจะออกมาในรูปแบบของคำสั่งด้วยวาจา หรือคำสั่งเป็นลายลักษณ์อักษร การสื่อสารในลักษณะนี้ทำให้ตัวสารมีน้ำหนัก มีความน่าเชื่อถือ แต่การสื่อสารเช่นนี้อาจมีปัญหาเกี่ยวกับการรับรู้ข่าวสารและการตีความหมายของข่าวสาร

3.1.2 การสื่อสารจากล่างขึ้นบน (Bottom-up หรือ Upward Communication) หมายถึง การส่งข่าวสารจากผู้ที่อยู่ในระดับต่ำกว่าไปยังบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งหรือระดับสูงกว่า การสื่อสารในรูปแบบนี้จะทำให้ฝ่ายบริหาร หรือผู้ที่มีตำแหน่งสูงกว่ารับรู้ข้อมูลต่างๆ ในระดับปฏิบัติการ และสามารถนำข้อมูลส่วนนี้มาใช้ประโยชน์ได้ เช่น ความเห็น คำร้องทุกข์ รายงานการปฏิบัติงาน การสื่อสารประเภทนี้จะมีผลถึงการเสริมสร้างขวัญในการทำงาน และทัศนคติของบุคลากร ช่วยให้เห็นว่าบุคลากรมีความรู้ ความเข้าใจในสารที่เขาได้รับจากผู้บังคับบัญชาเพียงใด

3.2 การสื่อสารตามแนวนอน (Horizontal Communication) หมายถึง การสื่อสารที่เกิดขึ้นระหว่างผู้มีตำแหน่งในระดับเดียวกัน โดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว การสื่อสาร

แบบนี้จึงเป็นการสื่อสารที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เพราะพื้นฐานของการสื่อสารขึ้นอยู่กับบรรยากาศของความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การสื่อสารตามแนวนอนมักจะเน้นการสื่อสารทางวาจาเป็นหลัก และจะมีลักษณะไม่เป็นทางการ

การสื่อสารตามแนวนอน เป็นกิจกรรมทางการสื่อสารที่เสริมสร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคคลให้ดีขึ้น แต่ก็มีผลกระทบต่อสื่อสารในรูปแบบอื่นๆ ได้ ซึ่งปัญหาและอุปสรรคที่ควรระวังมี 3 ประการ คือ

3.2.1 การขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เนื่องจากการสื่อสารในแนวนอนมีลักษณะค่อนข้างจะเป็นการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการ คือ มักจะเป็นเรื่องส่วนตัว ไม่ว่าจะเป็นการประสานงาน การแลกเปลี่ยนข้อมูล หรือ การสร้างความเข้าใจร่วมกัน ความไว้วางใจจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะทำให้การสื่อสารดังกล่าวบรรลุวัตถุประสงค์

3.2.2 ผลกระทบต่อการสื่อสารในแนวตั้ง เมื่อบุคคลในระดับเดียวกันติดต่อกันเองแม้จะทำให้การดำเนินงานสำเร็จลุล่วงอย่างรวดเร็ว แต่บางครั้งการประสานงานกันอาจเกิดความผิดพลาดได้ ทำงานอาจไม่เป็นแบบอย่างเดียวกัน

3.3.3 ก่อให้เกิดการแข่งขันซึ่งกันและกันระหว่างเพื่อนร่วมงาน ซึ่งผลของการแข่งขันจะกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลได้

ประเภทของการสื่อสาร

การสื่อสารมีมากมายหลายประเภท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณาแบ่งประเภทของการสื่อสาร สำหรับการวิจัยเรื่อง “เครือข่ายการสื่อสารกับการพัฒนาชุมชนกรณีศึกษาตลาดน้ำอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม” ผู้วิจัยใช้ จำนวนของผู้ทำการสื่อสาร และการเห็นหน้าค่าตากันเป็นเกณฑ์ โดยมีรายละเอียดดังนี้ (ประมะ สตะเวทิน , 2546)

1. การจำแนกโดยใช้จำนวนของผู้ทำการสื่อสารเป็นเกณฑ์

การจำแนกในลักษณะนี้คำนึงถึงจำนวนของบุคคลที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสถานการณ์การสื่อสาร (communication situation) หนึ่งๆ เป็นเกณฑ์ว่าในสถานการณ์นั้นๆ มีผู้ทำการสื่อสารมากน้อยเท่าใด ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้

1.1 การสื่อสารภายในบุคคล (Intrapersonal Communication) เป็นการสื่อสารของบุคคลคนเดียว บุคคลคนเดียวนั้นทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร ได้แก่ การพูดกับตัวเอง การร้องเพลงฟังคนเดียว เป็นต้น

1.2 การสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) คือการสื่อสารที่ประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมาทำการสื่อสารกันในลักษณะตัวต่อตัว (person-to-person) กล่าวคือ ทั้งฝ่ายผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถที่จะติดต่อแลกเปลี่ยนสารกันได้โดยตรงในขณะหนึ่ง คนหนึ่งจะทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสาร คนอื่นๆ จะทำหน้าที่เป็นผู้รับสาร ดังนั้นการสื่อสารระหว่างบุคคลจึงเกิดขึ้นได้ทั้งในกรณีคน 2 คน เช่น การพูดคุยกันระหว่าง 2 คน การเขียนจดหมายถึงกัน และการใช้โทรศัพท์คุยกัน เป็นต้น ในทำนองเดียวกันการสื่อสารระหว่างบุคคลก็เกิดขึ้นได้ในกรณีของกลุ่มย่อย (Small Group Communication) ซึ่งมีคนมากกว่า 2 คนขึ้นไปมารวมตัวกันในลักษณะที่สามารถติดต่อแลกเปลี่ยนสารกันได้โดยตรง เช่น การประชุมกลุ่มย่อย การเรียนในชั้นเรียน เป็นต้น

1.3 การสื่อสารกลุ่มใหญ่ (Large Group Communication) เป็นการสื่อสารระหว่างคนจำนวนมากซึ่งอยู่ในที่เดียวกันหรือใกล้เคียงกัน เช่น การอภิปรายในหอประชุม การพูดหาเสียงเลือกตั้ง เป็นต้น การสื่อสารในกลุ่มใหญ่นี้โอกาสที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารจะติดต่อแลกเปลี่ยนสารกันโดยตรงมีอยู่น้อย และขาดลักษณะของการสื่อสารแบบตัวต่อตัว (person-to-person)

1.4 การสื่อสารในองค์การ (Organizational Communication) เป็นการสื่อสารระหว่างผู้เป็นสมาชิกขององค์การหรือหน่วยงานเพื่อปฏิบัติการกิจของหน่วยงานให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งประกอบด้วย การสื่อสารระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา การสื่อสารระหว่างผู้ร่วมงานในระดับเดียวกัน ได้แก่ การสื่อสารในบริษัท การสื่อสารในหน่วยงานราชการ เป็นต้น

1.5 การสื่อสารมวลชน (Mass Communication) เป็นการสื่อสารกับมวลชนจำนวนมากในขณะเดียวกันพร้อมๆ กัน โดยที่สมาชิกของมวลชนแต่ละคนอยู่ในที่ต่างๆ กัน เพื่อให้ข่าวสารไปถึงมวลชนได้พร้อมกันจึงต้องอาศัยสื่อที่เข้าถึงประชาชนจำนวนมากได้ในเวลาอันรวดเร็ว คือ สื่อมวลชน ซึ่งได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น

2. จำแนกโดยใช้การเห็นหน้าค่าตากันเป็นเกณฑ์

การจำแนกประเภทของการสื่อสารในลักษณะนี้กำหนดโดยพิจารณาว่าผู้ส่งสารกับผู้รับสารเห็นหน้าค่าตากันหรือไม่ในขณะทำการสื่อสาร ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

2.1 การสื่อสารแบบเห็นหน้าค่าตากัน (Face-to-face Communication) ในการสื่อสารประเภทนี้ผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถเห็นหน้าซึ่งกันและกันได้ สามารถสังเกตกิริยาท่าทางของฝ่ายตรงกันข้ามได้ เช่น การพูดคุยต่อหน้า การประชุมกลุ่มย่อย เป็นต้น

2.2 การสื่อสารแบบไม่เห็นหน้าค่าตากัน (Interposed Communication) การสื่อสารในลักษณะนี้ผู้ส่งสารและผู้รับสารไม่เห็นหน้าค่าตากันเพราะอยู่ห่างไกลกันด้วยระยะทางและสถานที่ ทั้งสองฝ่ายไม่สามารถสังเกตกิริยาท่าทางของฝ่ายตรงข้ามได้ เครื่องมือที่ใช้ในการสื่อสารระหว่างกันจึงมักจะเป็นสื่อโทรคมนาคม เช่น การเขียนจดหมายถึงกัน การพูดโทรศัพท์ และสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุและโทรทัศน์ เป็นเครื่องมือในการสื่อสาร

แนวคิดเครือข่ายการสื่อสาร

การสื่อสารจัดได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกปัจจัยหนึ่งในชีวิตของมนุษย์ มนุษย์อาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจกรรมใดๆ ของตน เพื่ออยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม (ปรมะ สตะเวทิน, 2546) นอกจากนั้นการสื่อสารยังเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการเชื่อมโยงบุคคลอื่นๆ ในสังคมให้มารวมกลุ่มเข้าด้วยกัน ซึ่งวัตถุประสงค์หลักของการวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสารก็คือ ต้องการระบุถึงโครงสร้างการสื่อสาร เพื่อให้เข้าใจถึงภาพรวมของปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในกลุ่ม โดยมีผู้ให้ความหมายของ “เครือข่ายการสื่อสาร” ไว้หลากหลายดังต่อไปนี้

ถิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์ (2526 : 47) กล่าวว่า เครือข่ายการสื่อสาร หมายถึง กระบวนการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารในบรรดาสมาชิกของกลุ่ม ซึ่งมีทั้งเครือข่ายแบบเป็นทางการ และไม่
เป็นทางการ

พรณศิริ จิตรรัตน์ (2544) กล่าวว่า เครือข่ายการสื่อสารเป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในเครือข่ายผ่านช่องทางการสื่อสารต่างๆ โดยกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและการสร้างปฏิสัมพันธ์นั้นเกิดขึ้นภายใต้บริบทต่างๆ
ซ้ำแล้วซ้ำอีกจนสามารถระบุถึงความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงที่สมาชิกภายในเครือข่ายมีต่อกัน
และกันได้

Monge และ Contractor (1997) กล่าวว่า เครือข่ายการสื่อสาร คือ รูปแบบของการติดต่อสื่อสารระหว่างคู่สื่อสาร (Communication partners) ซึ่งเกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนข้อมูล
ข่าวสารภายใต้บริบทของเวลาและสถานที่

นอกจากนั้น Rogers และ Kincaid (1981 : 42) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการวิเคราะห์
เครือข่ายทางการสื่อสารว่า คือวิธีการศึกษาเพื่อระบุถึงโครงสร้างการสื่อสารในระบบ โดย
วิเคราะห์การไหลของข้อมูลข่าวสาร ซึ่งอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นหน่วยในการ
วิเคราะห์

ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่า เครือข่ายการสื่อสาร หมายถึง รูปแบบการสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นการพูดคุย ติดต่อประสานงาน แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารในเครือข่าย ซึ่งการสื่อสารนั้นสามารถ
เชื่อมโยงสมาชิกกลุ่มต่างๆ ในเครือข่ายเอาไว้ได้

การเกิดขึ้นของเครือข่ายการสื่อสาร

ในด้านพฤติกรรมของมนุษย์นั้น โดยปกติมนุษย์จะมีปฏิริยาโต้ตอบกัน ซึ่งเป็นการ
แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างบุคคลหนึ่งกับอีกบุคคลหนึ่งหรือมากกว่านั้น ปกติแล้วบุคคลใน
ระบบจะทำการติดต่อกับบุคคลอื่นๆ และก็จะเพิกเฉยกับบุคคลอื่นๆ ที่เหลือด้วยเช่นกัน (เมื่อระบบ
นั้นมีขนาดใหญ่) การไหลของการสื่อสารระหว่างบุคคลจึงกลายเป็นรูปแบบที่เรียกว่า "โครงสร้าง

การสื่อสาร (communication structure) หรือ “เครือข่าย” (network) (เจษฎา รัตนเขมากร, 2540)

การเกิดขึ้นของเครือข่ายการสื่อสารสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท (พัชนี เที่ยจรรยา และคณะ, 2541)

1. **เครือข่ายการสื่อสารที่เกิดขึ้นเอง (emergent communication network)** หรือเครือข่ายการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ (informal network) เกิดขึ้นจากการสื่อสารระหว่างบุคคลซึ่งไม่มีใครได้รับมอบหมาย หรือบังคับให้ใช้การติดต่อผ่านช่องทางใดช่องทางหนึ่งอย่างตั้งใจ ตรงกันข้ามเครือข่ายเหล่านี้เกิดขึ้นเมื่อสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นอย่างอิสระในอัตราความถี่และความเข้มของการสื่อสารต่างๆ กัน โดยเมื่อเวลาผ่านไปเครือข่ายที่เกิดขึ้นเองนี้จะค่อยๆ กลายเป็นแหล่งข้อมูลที่ไม่เป็นระเบียบ (unstructured) ในที่สุด

2. **เครือข่ายการสื่อสารแบบเป็นทางการ (formal network)** หรือเครือข่ายการสื่อสารที่ได้ถูกกำหนดไว้ (prescribed communication network) เป็นประเภทของการสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งเกิดปฏิสัมพันธ์ในเครือข่ายที่ได้มีการวางแผนอย่างแน่นอน ดังนั้นเครือข่ายเหล่านี้มีโครงสร้างที่มีแบบแผน

บทบาทหน้าที่ของเครือข่ายการสื่อสาร

บทบาทและหน้าที่ในการทำงานของเครือข่ายต่างก็มีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันไป กล่าวคือ บางเครือข่ายอาจมีบทบาทเป็นผู้กระทำหรือเน้นการทำงานในระดับกิจกรรมและพื้นที่ บางเครือข่ายก็มีบทบาทและหน้าที่เป็นผู้ประสานงานเพื่อให้เกิดกิจกรรมความเคลื่อนไหว บางเครือข่ายมีหน้าที่ในการสนับสนุนในด้านทุน ทรัพยากร และการให้คำปรึกษาแก่เครือข่ายย่อยอื่นๆ ดังนั้น อาจจำแนกบทบาทและหน้าที่ของเครือข่ายออกเป็น 3 กลุ่ม คือ (พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, 2547)

1. ระดับกิจกรรม/การทำงาน ได้แก่เครือข่ายที่เน้นกระบวนการทำงานในระดับพื้นที่หรือในบางประเด็นปัญหานั้นๆ เป็นสำคัญ

2. ระดับสนับสนุนและประสานงาน ได้แก่เครือข่ายที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์ประสานงานระหว่างเครือข่ายและภาคีต่างๆ ทำหน้าที่ในการส่งเสริมการทำกิจกรรมของเครือข่ายย่อยในพื้นที่ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และให้ข้อมูลทางเลือกในกระบวนการทำงาน

3. ระดับการส่งเสริมและการให้คำปรึกษา ได้แก่เครือข่ายขององค์กรสถาบัน และหน่วยงานหลักทางสังคมที่เป็นผู้ให้การสนับสนุนให้เกิดกระบวนการพัฒนาและพัฒนาเครือข่าย

นอกจากนั้น สมสุข หินวิมาน (2547) ได้จำแนกบทบาทหน้าที่ (function) ของเครือข่ายการสื่อสารออกเป็น 2 ระดับ คือ

1. ระดับปัจเจกบุคคล เครือข่ายสื่อสารจะทำหน้าที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่
 - หน้าที่เป็นต้นทุนหรือแหล่งที่มาของโอกาสการเข้าถึงทรัพยากรทางเศรษฐกิจ/สังคม (socio-economic resources)
 - หน้าที่ในการเกื้อกูลกันทางสังคม (social support)
 - หน้าที่ในการสนับสนุน/ให้ความช่วยเหลือทางจิตใจ (psychological support)
 - หน้าที่ในการได้มาซึ่งข่าวสารต่างๆ ของปัจเจกบุคคล (information sources)
2. ในระดับชุมชน เครือข่ายสื่อสารจะทำหน้าที่ 3 ประการด้วยกัน คือ
 - หน้าที่ในการสร้างกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาสังคม (social development activities)
 - หน้าที่ในการจัดสรร/ระดมทรัพยากรต่างๆ ในสังคม (mobilization of resources)
 - หน้าที่ในการธำรงรักษาการอยู่ร่วมกันของสมาชิกในสังคม (community maintenance)

การวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสาร

การวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสาร เป็นวิธีการวิจัยอย่างหนึ่งที่ศึกษาโครงสร้างการสื่อสารในระบบ ศึกษาความสัมพันธ์ของข้อมูลเกี่ยวกับการไหลทางการสื่อสาร เป็นการวิเคราะห์โดยใช้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นหน่วยของการวิเคราะห์ (Rogers และ Kincaid, 1980)

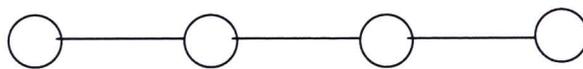
Harold J. Leavitt (อ้างถึงในจารุณี พัทธพิมานสกุล, 2542) ได้ทดลองทำการวิจัยในเรื่องของเครือข่ายการสื่อสารโดยใช้แบบของการสื่อสารหลายแบบ พบว่า การสื่อสารแยกออกได้เป็น 2 แบบ คือ แบบที่มีศูนย์กลางกับแบบกระจายอำนาจ

1. การสื่อสารแบบมีศูนย์กลาง (Centralized Communication) เป็นการสื่อสารที่มีใครคนใดคนหนึ่งเป็นศูนย์กลางหรือทางผ่านโดยที่สมาชิกคนอื่นๆ ไม่มีการติดต่อกันโดยตรง ต้องผ่านคนกลาง

2. การสื่อสารแบบกระจายอำนาจ (Decentralized Communication) เป็นการสื่อสารที่สมาชิกในกลุ่มติดต่อกันโดยอิสระไม่มีใครตัดสินใจคนเดียวแต่ร่วมกันคิด ร่วมกันแก้ปัญหา เป็นวิธีที่ใช้ได้ตรงกับกระบวนการกลุ่มมาก เพราะทุกคนมีปฏิสัมพันธ์กัน (Interaction) ผลที่ออกมาจะได้ทั้งผลผลิต (Product) และกระบวนการ (Process) ของกลุ่ม หมายถึง การสื่อสารแบบนี้คำนึงถึงการเอาใจใส่ผู้ทำงาน สิ่งแวดล้อมในการทำงาน ขวัญและกำลังใจของกลุ่มด้วย

การสื่อสารแบบมีศูนย์กลาง (Centralized Communication)

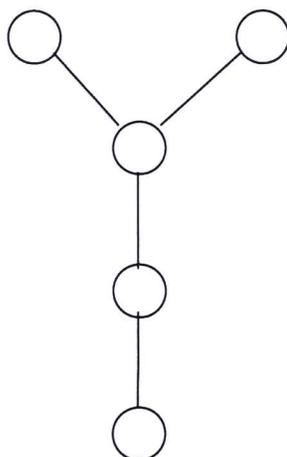
1. เครือข่ายการสื่อสารแบบลูกโซ่ (Chain Network) ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่สมาชิกแต่ละคนจะได้ติดต่อไปยังสมาชิกคนอื่นที่อยู่ถัดไปเท่านั้น เนื่องจากมีข้อจำกัดในแง่การประสานงานและการติดต่อระหว่างสมาชิกในกลุ่ม บางครั้งจึงเป็นความยากลำบากที่กลุ่มจะทำงานให้สำเร็จได้ตามที่ต้องการ ขาดความเป็นอิสระในการติดต่อสื่อสาร เพราะสมาชิกจะติดต่อกับบุคคลอื่นได้เพียง 2 คน หรือ 2 คนที่ต่อจากเขาเท่านั้น จึงทำให้ความพอใจของสมาชิกในกลุ่มค่อนข้างต่ำ

ภาพที่ 1 แผนภาพแสดงเครือข่ายการสื่อสารแบบลูกโซ่

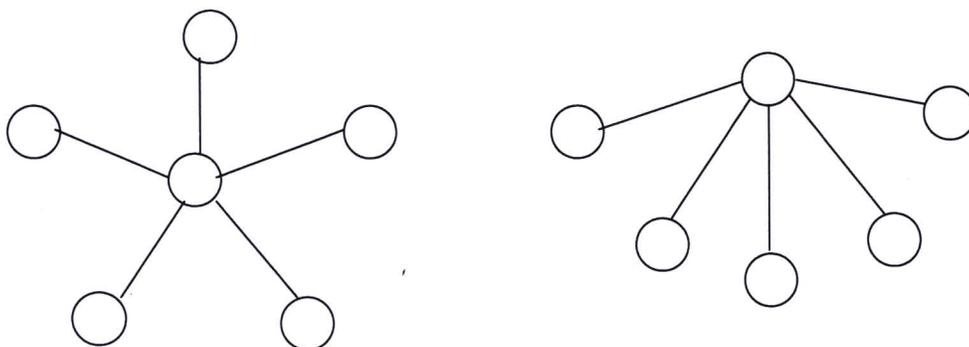
2. เครือข่ายการสื่อสารแบบตัววาย (Y Network) ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่มีสมาชิกที่อยู่ตรงกลางเพียง 2 คน จะทำหน้าที่ประสานงานและส่งข้อมูลที่ได้รับจากสมาชิกคนอื่นๆ ที่อยู่รอบนอก การสื่อสารแบบนี้มีความเหมาะสมกว่าแบบลูกโซ่ในแง่ที่ทำให้งานสำเร็จได้ดีกว่า เพราะข้อมูลสามารถผ่านทิศทางต่างๆ ได้มากกว่า แทนที่จะอาศัยคนที่อยู่ถัดไปเท่านั้น โดยปกติบุคคลที่อยู่ตรงกลางคนหรือ 2 คนเท่านั้นที่มีความพอใจต่อรูปแบบการสื่อสารแบบนี้ แต่ส่วนที่

เหลือของกลุ่มหรือผู้ที่อยู่รอบนอกมีความพอใจต่ำ รูปแบบของข่ายการสื่อสารแบบตัววายนี้มักจะเกิดขึ้นในกลุ่มที่สมาชิกเพียง 1 หรือ 2 คนเท่านั้นเต็มใจที่จะรับทำงานและรับผิดชอบต่อผลสำเร็จของงาน ในขณะที่ส่วนที่เหลือของกลุ่มไม่ยอมรับผิดชอบ

ภาพที่ 2 แผนภาพแสดงเครือข่ายการสื่อสารแบบตัววาย

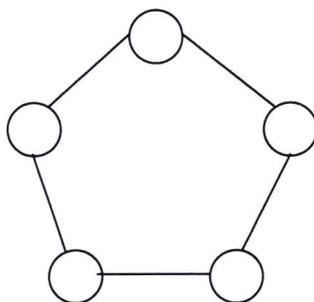
3. เครือข่ายการสื่อสารแบบวงล้อ (Wheel Network) ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่สมาชิกคนหนึ่งเป็นผู้รับข่าวจากสมาชิกคนใดคนหนึ่ง แล้วส่งข่าวนั้นไปยังสมาชิกคนอื่นๆ บุคคลที่อยู่ตรงกลางของกลุ่มจะเป็นผู้มีอำนาจอย่างแท้จริงและเป็นผู้นำของกลุ่ม เพราะเป็นผู้เดียวที่รับผิดชอบผลสำเร็จของงาน

ภาพที่ 3 แผนภาพแสดงเครือข่ายการสื่อสารแบบวงล้อ

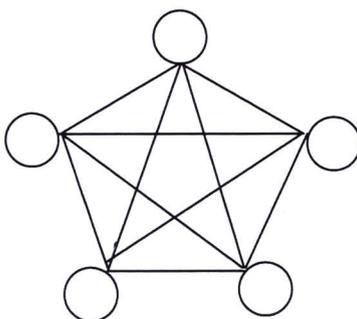
การสื่อสารแบบกระจายอำนาจ (Decentralized Network)

1. เครือข่ายการสื่อสารแบบวงกลม (Circle Network) ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่มีสมาชิกในกลุ่มทุกคนสามารถติดต่อกับสมาชิกที่อยู่ถัดจากคนทั้งสองข้าง สถานะของทุกคนมีความเท่าเทียมกันและทุกคนมีความพอใจ อย่างไรก็ตามปัญหาเรื่องความรับผิดชอบจะเกิดขึ้นเพราะจะหาคนรับผิดชอบไม่ได้เพราะแต่ละคนมีฐานะเท่าเทียมกัน จะหาใครมาเป็นศูนย์รวมของกลุ่มไม่ได้

ภาพที่ 4 แผนภาพแสดงเครือข่ายการสื่อสารแบบวงกลม

2. เครือข่ายการสื่อสารแบบทุกช่องทาง (All Channel Network) ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่สมาชิกทุกคนสามารถติดต่อกับสมาชิกคนอื่นได้โดยตรง ไม่ต้องผ่านสมาชิกคนอื่น ๆ ทั้งในการรับข่าวและส่งข่าว อาจถือได้ว่าเป็นเครือข่ายการติดต่อที่สมบูรณ์ที่สุด เพราะไม่มีข้อจำกัดการสื่อสารของสมาชิก โดยเครือข่ายนี้จะเปิดโอกาสให้มีปฏิกริยาย้อนกลับสูงที่สุด

ภาพที่ 5 แผนภาพแสดงเครือข่ายการสื่อสารแบบทุกช่องทาง

Shaw (อ้างถึงในจารุณี พัทธพิมานสกุล, 2542) ทำการสรุปผลงานวิจัยในเรื่องของ
เครือข่ายการสื่อสารไว้ในประเด็นสำคัญ ดังนี้

1. เครือข่ายแบบรวมอำนาจสู่ส่วนกลาง จะก่อให้เกิดผู้นำเพียงคนเดียว และเกิดขึ้นได้
ง่ายกว่าแบบกระจายอำนาจ เพราะคนกลางในโครงสร้างจะได้รับข่าวสารเกี่ยวกับปัญหามากกว่า
สมาชิกคนอื่นๆ ทำให้เขาเป็นผู้ควบคุมความสำเร็จในการทำงานของกลุ่ม เพราะเขาอยู่ใน
ตำแหน่งตัวเชื่อมการสื่อสารที่สำคัญ

2. โครงสร้างการสื่อสารแบบกระจายอำนาจ มีประสิทธิภาพมากกว่าในการแก้ปัญหาที่
สลับซับซ้อน แต่โครงสร้างการสื่อสารแบบรวมอำนาจมีประสิทธิภาพมากกว่าในการแก้ปัญหา
ง่ายๆ ในการทำงานง่ายๆ ใช้ข้อมูลข่าวสารจำนวนน้อยในงานที่ต้องการข้อมูลเพียงประการเดียว
เครือข่ายแบบรวมอำนาจจะทำงานโดยก่อให้เกิดข้อผิดพลาดน้อย และสำเร็จเร็วกว่าแบบกระจาย
อำนาจ เพราะการติดต่อสื่อสารแบบนี้เป็นการติดต่อทางเดียว ที่ถูกครอบงำโดยผู้นำเพียงคน
เดียว ความเป็นระเบียบถูกกำหนดขึ้นเพื่อไม่ให้มีข่าวสารมาก ส่วนการติดต่อสื่อสารแบบวงกลม
สมาชิกของกลุ่มจะติดต่อกับบุคคล 2 คนได้ จึงใช้เวลามากกว่า แต่ในงานที่ต้องใช้ข้อมูลร่วมกัน
และต้องมีการปฏิบัติด้วยนั้น โครงสร้างการสื่อสารแบบกระจายอำนาจจะทำงานได้รวดเร็ว และมี
ข้อผิดพลาดน้อยกว่าแบบรวมอำนาจ

3. สภาวะข่าวสารท่วมท้นมักเกิดขึ้นในเครือข่ายการสื่อสารแบบรวมอำนาจ เพราะ
ข่าวสารและการตัดสินใจจะไปรวมอยู่ที่จุดศูนย์กลางของเครือข่าย ทำให้ผู้นำของโครงสร้างในการ
สื่อสารแบบนี้อยู่ในสภาวะข่าวสารท่วมท้นได้ ส่วนเครือข่ายการสื่อสารแบบกระจายอำนาจนั้นทุก
คนต้องใช้ข้อมูลร่วมกัน ต้องเป็นผู้ตัดสินใจและเป็นผู้นำ จึงไม่ค่อยจะเกิดสภาวะข่าวสารท่วมท้น

จะเห็นได้ว่าโครงสร้างของการติดต่อสื่อสารสามารถมีอิทธิพลต่อความรู้สึกของคน
รวมทั้งยังมีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพการทำงานของกลุ่มในด้านความรวดเร็ว ความถูกต้อง และ
การปรับตัวอีกด้วย

นอกเหนือจากรูปแบบของการไหลของข่าวสารภายในกลุ่มแล้ว ยังมีเรื่องของความ
แตกต่างของบทบาทของบุคคลในเครือข่ายการสื่อสารที่เป็นส่วนหนึ่งในการวิเคราะห์เครือข่ายการ

สื่อสาร โดย Monge (1978 อ้างถึงในจารุณี พัทธพิมานสกุล, 2542) ได้แบ่งบทบาทของคนในกลุ่ม ดังนี้

- Membership คือ กลุ่มบุคคลเป็นสมาชิกในกลุ่มและพวกของเครือข่าย
- Liaison role คือ บัณฑิตบุคคลที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกลุ่มหนึ่งไปยังอีกกลุ่มหนึ่ง
- Star role คือ บัณฑิตบุคคลซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับคนอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก
- Isolate role คือ บัณฑิตบุคคลที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ น้อยมาก และจะไม่เผยแพร่ต่อ
- Boundary – spanning role คือ บัณฑิตบุคคลที่ติดต่อระหว่างกลุ่มตัวเองกับกลุ่มภายนอกสังคม เพื่อนำสิ่งต่างๆ ภายนอกสังคมเข้ามาเผยแพร่ในสังคมของตน

มีนักวิชาการบางท่านที่แบ่งบทบาทของสมาชิกภายในเครือข่ายแตกต่างกันออกไป ดังนี้ (Hellweg, 1997 อ้างถึงในพรรณศิริ จิตรรัตน์, 2544)

- liaison role ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างกลุ่มต่างๆ โดยไม่ได้เป็นสมาชิกของกลุ่มใดเลย liaison ทำหน้าที่เช่นเดียวกับคนส่งข่าว (messenger) และมักจะเป็นแหล่งเริ่มต้นของข้อมูลข่าวสารต่างๆ เป็นบุคคลที่มีความสำคัญ เพราะเป็นผู้ควบคุมการไหลของข่าวสารภายในเครือข่าย
- bridge role ทำหน้าที่เช่นเดียวกับ liaison แต่เป็นสมาชิกของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยข่าวสารที่ไหลผ่าน bridge นั้นมีโอกาสที่จะเกิดการบิดเบือนได้สูงกว่า liaison
- gatekeeper role ทำหน้าที่เป็นเครื่องกรองข้อมูลข่าวสารทั้งที่ได้รับเข้าภายในเครือข่ายและส่งออกนอกเครือข่าย โดยการเป็นผู้ตัดสินใจว่าข้อมูลข่าวสารใดควรจะผ่านเข้าออกนี้ ทำให้ gatekeeper เป็นผู้มีอิทธิพลภายในเครือข่าย
- isolate role เป็นบัณฑิตบุคคลที่ทำการสื่อสารค่อนข้างน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับสมาชิกคนอื่น ๆ ภายในเครือข่าย ซึ่งอาจเกิดจากการมีหน้าที่เฉพาะเจาะจงภายในเครือข่าย อันเป็นหน้าที่ที่ไม่จำเป็นต้องสื่อสารกับสมาชิกคนอื่น ๆ ภายในเครือข่ายมากนัก
- boundary spanner หรือ cosmopolite ทำหน้าที่เชื่อมต่อเครือข่ายของตนเองกับสิ่งแวดล้อมภายนอก

ข้อแตกต่างระหว่าง Monge กับ Hellweg คือ Hellweg ได้เพิ่ม bridge role เข้าไป เพื่อแยกแยะให้เห็นชัดเจนว่าลักษณะของข่าวสารที่ไหลผ่าน liaison กับ bridge นั้นแตกต่างกัน โดยข่าวสารที่ไหลผ่าน bridge มีโอกาสถูกบิดเบือนมากกว่า อันเนื่องมาจาก bridge เป็นสมาชิกของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งภายในเครือข่ายอยู่

นอกจากนี้ลักษณะความสัมพันธ์ที่ liaison กับ bridge มีกับสมาชิกคนอื่นๆ ภายในเครือข่ายก็แตกต่างกัน เนื่องจาก liaison ถือว่าไม่มีกลุ่มสังกัดภายในเครือข่าย ดำเนินบทบาทอย่างอิสระ ในขณะที่ bridge เป็นสมาชิกของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งภายในเครือข่าย

นอกจากนี้ Gladwell (กิตติ กัณภัย, 2543) ได้กล่าวถึง กฎคนพิเศษจำนวนหนึ่ง (The Law of the Few) โดยกล่าวว่าในสังคมทุกๆ สังคม หรือในทุกๆ วงการ จะมีคนอยู่กลุ่มหนึ่งที่มีความพิเศษและสำคัญเหนือคนอื่นๆ ที่เหลือ เป็นไปตามหลัก "80/20 Principle" คนจำนวน 20% เหล่านี้มีคุณลักษณะพิเศษ คือ มีพรสวรรค์ทางสังคมบางประการ ซึ่งไม่พบในคนส่วนใหญ่ (80%) เช่น มีความอยากรู้อยากเห็นมาก เข้ากับคนง่าย รู้จักคนมาก มีความรู้และพร้อมจะช่วยเหลือแจกจ่ายข้อมูลให้กับผู้อื่น มีความสามารถในการโน้มน้าวใจสูง เป็นต้น Gladwell แบ่งกลุ่มคนพิเศษนี้ออกเป็น 3 พวก คือ กลุ่มผู้เชื่อมประสาน (Connector) กลุ่มฐานข้อมูลเคลื่อนที่ (mavens) และกลุ่มผู้โน้มน้าวใจ (Salesman)

กลุ่มผู้เชื่อมประสาน (Connector)

คือ กลุ่มคนที่มีพรสวรรค์ในการเชื่อมต่อบริเวณต่างๆ ของสังคมและวัฒนธรรมย่อย (subworlds, subcultures) เข้าไว้เป็นเครือข่ายที่มีลักษณะคล้ายปิรามิด โดยตัวเองอยู่บนยอดปิรามิด สามารถเข้าถึงคนจำนวนมากภายใต้เครือข่ายตามลำดับชั้นอย่างกว้างขวางในเวลาอันรวดเร็ว คนในกลุ่มนี้รู้จักคนจำนวนมากเนื่องจากมีอุปนิสัยชอบสนิทสนมกับผู้คน รักการสร้างความสัมพันธ์ ถึงแม้ว่าความสัมพันธ์นั้นจะไม่แนบแน่น (weak tie) แต่ก็แข็งแรงพอที่จะเชื่อมโยงเครือข่ายได้

กลุ่มฐานข้อมูลเคลื่อนที่ (mavens)

มีลักษณะเป็น "ธนาคารข้อมูล" (data bank) คนกลุ่มนี้รู้ข้อมูลกว้างขวางมากมายที่คนอื่นไม่รู้ มีนิสัยชอบสะสมข้อมูลความรู้ และที่สำคัญเป็นพิเศษคือ ชอบช่วยให้ข้อมูลและความรู้

แก่ผู้อื่นในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ “mavens” จึงอุปมาคล้าย “ครู” หรือ “information brokers” ที่ชอบสะสม ชื่อขาย และแลกเปลี่ยนข้อมูลอยู่เสมอ

กลุ่มผู้โน้มน้าวใจ (Salesman)

ในขณะที่ “connectors” มีลักษณะเป็นตัวเชื่อมในสังคม (social glue) และ “mavens” เป็นธนาคารข้อมูล (data bank) คนกลุ่มสุดท้ายใน 20% ที่ Gladwell เสนอ มีลักษณะเหมือนคนขายของที่เก่งกาจ คนกลุ่มนี้มีทักษะในการโน้มน้าวใจที่ดียิ่ง สามารถทำให้ผู้ฟังคล้อยตามได้อย่างง่ายดาย

คน 3 ประเภทนี้มีความพิเศษสุดในแง่การสร้างการประสานเชื่อมโยงคนในสังคม (social connections)

แนวคิดการพัฒนาชุมชน

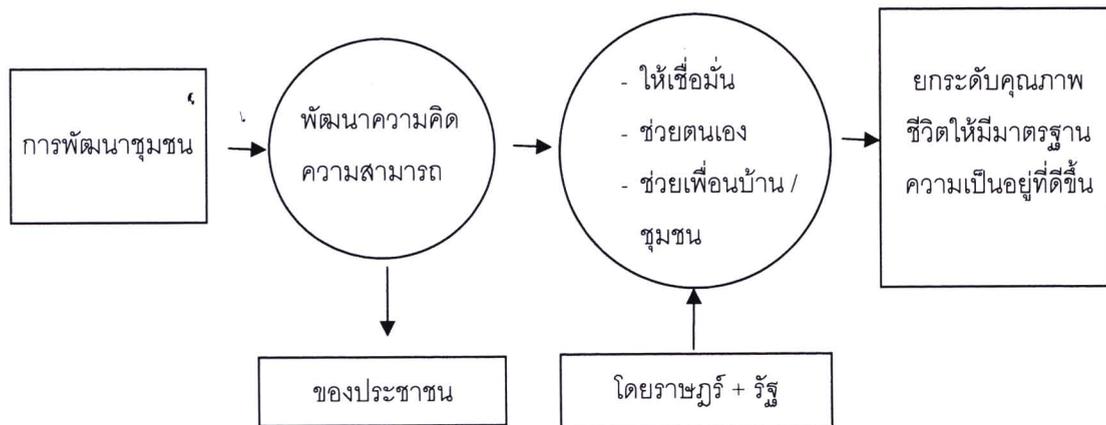
เนื่องจากในการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาว่าเครือข่ายการสื่อสารมีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาตลาดน้ำอัมพวาได้อย่างไร ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเพื่ออธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยมีรายละเอียดดังนี้

ความหมายของการพัฒนาชุมชน

องค์การสหประชาชาติ ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนเป็นครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1955 ว่า เป็นกระบวนการเสริมสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคมให้แก่ชุมชนด้วยการมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง และการพึ่งตนเองอย่างแท้จริง โดยความคิดริเริ่มของประชาชนในชุมชน (UN Bureau of Social Affairs, 1955) ปีต่อมาได้ปรับปรุงใหม่ให้เหมาะสมยิ่งขึ้นและเป็นที่ยอมรับทั่วไปว่า “การพัฒนาชุมชน” เป็นกระบวนการรวมกำลังระหว่างประชาชนในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อปรับปรุงสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ ให้เจริญยิ่งขึ้นและผสมผสานเข้าเป็นชีวิตของชาติ ทำให้ประชาชนสามารถอุทิศตนเองเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติได้อย่างเต็มที่ (Chang, 1969 อ้างถึงในสนธยา พลศรี, 2545)

สนธยา พลศรี (2545) ได้ให้ความหมายของ “การพัฒนาชุมชน” ว่าหมายถึง กระบวนการพัฒนาและกลุ่มคนในชุมชนให้มีศักยภาพเพียงพอและร่วมมือกันปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและชุมชน ตามแผนและโครงการที่กำหนดไว้ ทั้งการใช้พลังของชุมชนและการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน

ความหมายของการพัฒนาชุมชน อาจแสดงเป็นแผนภูมิได้ดังนี้ (ทองศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ, 2534 อ้างถึงใน รัชดาภรณ์ ชาญชาคริตพงศ์, 2543)

ภาพที่ 6 แผนภาพแสดงความหมายของการพัฒนาชุมชน

ปรัชญาของการพัฒนาชุมชน

ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนมาจากหลักการเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ที่มีความแตกต่างกันทั้งรูปร่าง มั่นสมอง และจิตใจ มนุษย์จึงไม่มีความเท่าเทียมกัน แต่โดยข้อเท็จจริงมนุษย์ทุกคนจะมีสิทธิและความเสมอภาคในการมีโอกาสที่จะกระทำสิ่งต่างๆ สิทธิและโอกาสที่จะก้าวหน้า แสดงความรู้ ความสามารถ การประกอบกิจกรรมต่างๆ ให้พัฒนาขึ้น เป็นต้น แต่โอกาสเหล่านี้ขึ้นอยู่กับภาวะธรรมชาติและภาวะกายภาพของแต่ละบุคคล ดังนั้น มนุษย์จึงย่อมไม่มีสิทธิและเสมอภาคในความสำเร็จของชีวิตโดยเท่าเทียมกัน ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนเกิดจากการผสมผสานหลักการดังกล่าวเข้ากับความหมายของการพัฒนาชุมชน ที่มุ่งเน้นการพัฒนา ศักยภาพและโอกาสในการประสบความสำเร็จในชีวิตของคนมี 5 ประการ คือ (สนธยา พลศรี, 2545)

1. บุคคลแต่ละคนมีความสำคัญ ถึงแม้บุคคลจะมีความแตกต่างกัน แต่ทุกคนมีสิทธิที่พึงได้รับความยุติธรรมและอย่างมีเกียรติในฐานะที่เป็นมนุษย์ผู้หนึ่ง
2. บุคคลแต่ละคนมีสิทธิ เสรีภาพในการกำหนดวิถีการดำรงชีวิตตามความต้องการของตน โดยไม่ถูกบีบบังคับจากบุคคลอื่น
3. บุคคลแต่ละคนมีศักยภาพหรือพลังความรู้ความสามารถในด้านต่างๆ ทั้งที่เปิดเผยและแฝงเร้น ศักยภาพเหล่านี้มีประโยชน์ต่อบุคคลและชุมชนเป็นอย่างมากถ้ารู้จักนำมาใช้อย่างถูกวิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่งพลังที่แฝงเร้นอยู่ในบุคคล ซึ่งไม่ถูกนำมาใช้ประโยชน์มากนัก
4. การพัฒนาศักยภาพของบุคคลและชุมชน เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อชีวิตของบุคคล ชุมชน และสังคม โดยสามารถพัฒนาได้ด้วยวิธีการให้การศึกษาและการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม
5. ถ้ามีโอกาสบุคคลแต่ละคนมีความสามารถในการพัฒนาศักยภาพ หรือพลังความสามารถของตนได้

ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความศรัทธาในศักยภาพหรือพลังความสามารถของคนเป็นอย่างมาก แต่ละคนมีความสามารถพัฒนาตนเองได้ถ้ามีโอกาส การพัฒนาชุมชนจึงต้องพัฒนาบุคคลให้มีความคิดและความสามารถเพิ่มขึ้น ให้บุคคลได้รับความยุติธรรม มีอิสระภาพ เสรีภาพ และความเสมอภาคในการดำรงชีวิต โดยใช้วิธีการให้การศึกษาและการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม

แนวคิดของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนมีแนวความคิดที่สำคัญ คือ

1. **คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญมากที่สุดของชุมชน** ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนเชื่อมั่นในพลังความสามารถของคน การดำรงอยู่ หรือการล่มสลายของชุมชน การพัฒนาหรือเสื่อมถอยของชุมชนขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นสำคัญ การพัฒนาชุมชนจึงต้องให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา คือ พัฒนาคนให้มีขีดความสามารถในการพัฒนาตนเองและชุมชนจนมีมาตรฐานในการดำรงชีวิตหรือมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความพร้อมที่จะพัฒนาชุมชนของตนเองในระดับหนึ่ง

2. **การมีส่วนร่วมของประชาชน** การพัฒนาชุมชนเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในทุกๆ ขั้นตอน ทั้งร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

3. **การช่วยเหลือตัวเองของชุมชน** การพัฒนาชุมชนเป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนให้สามารถที่จะพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง การขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนต้องเป็นสิ่งที่เกินขีดความสามารถของชุมชนเท่านั้น เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ศิลธรรม และสุขภาพ

4. **การใช้ทรัพยากรในชุมชน** การพัฒนาชุมชนโดยผลประโยชน์ย่อมเกิดขึ้นแก่ชุมชนนั้น ดังนั้น นอกจากการพัฒนาด้วยการช่วยตนเองของคนในชุมชนแล้ว ต้องใช้ทรัพยากรต่างๆ เช่น คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาที่มีอยู่ในชุมชน ไม่หวังพึ่งพาจากภายนอกชุมชน เพราะชุมชนอื่นๆ ก็มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากรเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองเช่นเดียวกัน ในเรื่องของการใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาชุมชนนี้ ส่วนหนึ่งรัฐบาลจะให้การสนับสนุน แต่มักจะเป็นโครงการขนาดใหญ่

5. **การริเริ่มของประชาชนในชุมชน** ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนเชื่อในสิทธิเสรีภาพของคน การพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มในการจัดทำโครงการ ไม่ใช่ถูกกำหนดโดยบุคคลหรือหน่วยงานนอกชุมชน การดำเนินงานพัฒนาในขั้นตอนต่างๆ ต้องให้ประชาชนในชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบ หน่วยงานอื่นๆ ควรเป็นหน่วยที่สนับสนุนส่งเสริมเท่านั้น แนวความคิดดังกล่าวนี้ จะเกิดขึ้นได้โดยวิธีให้การศึกษาแก่ชุมชนจนมีความรู้ ความสามารถในระดับที่เรียกว่า คิดเป็น ทำเป็น จนมีความสามารถที่จะค้นหาปัญหา วิธีการแก้ไขปัญหา และดำเนินการแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง

6. **ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล** การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นให้การดำเนินการโดยคนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ เพราะรัฐบาลมีขีดความสามารถจำกัด ทั้งบุคลากรงบประมาณ หรือทรัพยากร ระบบการบริหารและดำเนินงานพัฒนา ส่วนประชาชนในชุมชนเองก็มีขีดจำกัดในเรื่องความไม่พร้อมของคนและทรัพยากรที่ใช้ในการพัฒนาไม่เพียงพอ ดังนั้น การจะดำเนินงานพัฒนาชุมชนในชุมชนใดจึงต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล

กล่าวคือ ชุมชนที่มีความพร้อมมากก็พึ่งขีดความสามารถของตนเองมาก ชุมชนที่มีความพร้อมน้อย รัฐก็เข้าไปให้ความสนับสนุนมากขึ้น ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐนี้ต้องเป็นส่วนและสอดคล้องซึ่งกันและกัน

7. การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน การพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จได้ ต้องเกิดจากการร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลและประชาชน ไม่ปล่อยให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรับผิดชอบเพียงฝ่ายเดียว เพราะทั้งรัฐบาลและประชาชนในชุมชนต่างก็มีขีดความสามารถที่จำกัด ไม่สามารถดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพได้ การร่วมมือระหว่างรัฐบาลและประชาชนนี้ ต้องตั้งอยู่บนปรัชญาและแนวความคิดของการพัฒนาชุมชน คือ การช่วยเหลือตัวเอง การใช้ทรัพยากรในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชน และการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลอย่างเหมาะสม นอกจากการร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชนในชุมชนแล้ว ยังสามารถขอการสนับสนุนจากภาคเอกชนและชุมชนภายนอกที่พร้อมจะให้การสนับสนุนได้อีกทางหนึ่ง

8. การพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อมๆ กันหลายๆ ด้าน จะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ เพราะกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนมีหลายกิจกรรม การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ต้องสอดคล้องและเป็นแนวทางเดียวกัน เพื่อการประหยัดแรงงานงบประมาณ และเวลาที่ใช้ การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องเกี่ยวข้องกับบุคคล หน่วยงานและองค์กรต่างๆ เป็นจำนวนมาก ต้องใช้การประสานงานที่ดี จึงจะประสบความสำเร็จ

9. ความสมดุลในการพัฒนา การพัฒนาชุมชนมีกิจกรรมที่ต้องดำเนินการหลายด้าน ไม่ใช่มีเพียงกิจกรรมเดียว ต้องดำเนินการไปพร้อมกันทุกด้านไม่มุ่งในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะทุกกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด จึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในด้านการพัฒนาด้วย เช่น ความสมดุลระหว่างการพัฒนาคนกับสิ่งแวดล้อม ความสมดุลระหว่างสิ่งที่ป็นรูปธรรมกับนามธรรม ความสมดุลระหว่างการพัฒนาร่างกายกับจิตใจของคน ความสมดุลระหว่างเพศและวัย เป็นต้น

10. การศึกษาภาคชีวิต การพัฒนาชุมชน มีลักษณะเป็นการให้การศึกษาแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต การพัฒนาชุมชนจึงมีลักษณะที่เป็นกระบวนการ เป็นวิธีการ เป็นโครงการ และเป็นขบวนการทางสังคม (Sanders. 1958 : 1 อ้างถึงในรัชนีกร เศรษฐโชติ, 2528 : 305) ดังนี้

10.1 การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ (Process) คือมีความต่อเนื่องของปฏิบัติการ ได้ต่อบต่อกันของคนในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องมีการดำเนินงานเป็นขั้นตอนต่อเนื่องกัน จะขาดขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งไม่ได้

10.2 การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการ (Method) ซึ่งนำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ จึงต้องกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินงานให้ชัดเจน มีความสอดคล้องกับแนวนโยบายของรัฐบาล ความต้องการของประชาชนในชุมชนและเหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของชุมชน

10.3 การพัฒนาชุมชนเป็นโครงการ (Program) ประกอบด้วยเนื้อหาและแผนงานย่อยที่เน้นความคิดริเริ่มของชุมชน การสนับสนุนส่งเสริมความก้าวหน้าของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชน การสนับสนุนจากรัฐบาลและการประสานงานบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

10.4 การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการทางสังคม (Social Process) ซึ่งเกี่ยวข้องกับ การแพร่ระบาดทางอารมณ์ อันก่อให้เกิดพฤติกรรมความร่วมมือร่วมของบุคคลในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องใช้แรงจูงใจกระตุ้นให้ประชาชนมีความตื่นตัว เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา (Movement) ไม่เฉื่อยชาหรือทอดถอย

แนวคิดในเรื่องการพัฒนาชุมชนนั้นเป็นแนวคิดที่ปรารถนาให้มีการเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ด้วยพลังของกลุ่มชนและการช่วยเหลือสนับสนุนของรัฐบาลตาม หลักเกณฑ์ที่เหมาะสม โดยยึดหลักปรัชญาชั้นมูลฐานแห่งความเชื่อและศรัทธาในตัวมนุษย์ในแง่ที่ว่า คนเราทุกคนไม่ว่าจะยากดีมีจน ต้อยต่ำหรือด้อยการศึกษาเพียงใด ก็ยังมีพลังปรารถนาที่จะปรับปรุงวิถีการดำรงชีวิตของตนให้มีมาตรฐานสูงขึ้น หากว่ามีโอกาสและมีการนำทัศนคติที่ถูก ทาง ปรัชญาของงานพัฒนาชุมชนจึงยึดถือที่ว่า ถ้าเรายิ่งช่วยให้ประชาชนได้บรรลุถึงความปรารถนาหรือความสุขในชีวิตมากเท่าใดก็ยิ่งเป็นสิ่งดีงามมากเท่านั้น และการช่วยเหลือใน ลักษณะนี้ถือว่าเป็นหน้าที่ของเพื่อนมนุษย์ในสังคมด้วยกัน (รัชดาภรณ์ ชาญชาคริตพงศ์, 2543)

เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนมีเป้าหมายที่สำคัญ 2 ประการ ดังนี้

1. การพัฒนาคนให้มีความสุข

คนมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนมาก เพราะคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เนื่องจากเป็นผู้มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ทั้งเป็นผู้ดำเนินงาน เป็นผู้ได้รับผลประโยชน์ที่

เกิดขึ้นและเป็นผู้สืบทอดงานพัฒนา ดังนั้นจึงต้องพัฒนาคนให้มีคุณภาพ คุณธรรม และมีความสุข โดยวิธีต่อไปนี้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2541 อ้างถึงในสนธยา พลศรี, 2545)

1.1 การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ คือ ทำให้คนมีความรู้ ความสามารถ มีทักษะในการประกอบกิจการให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความสามารถในการประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัว มีความรู้ทางการเมืองและความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตสามารถพึ่งตนเองได้ ใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้ เป็นต้น

1.2 การพัฒนาคนให้มีคุณธรรม คือ ทำให้คนเป็นคนดีทั้งการคิด การพูด และการประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม

1.3 การพัฒนาคนให้มีความสุข คือ การทำให้คนมีความสุขสงบ มีจิตใจดีงาม มั่นคง รู้จักความพอเพียง ปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ ได้ เป็นต้น

2. การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ และมีความสุข

การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ และมีความสุข คือ การทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกัน มารวมตัวกันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันในการกระทำบางอย่าง ด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการ ให้เกิดความรู้สึกร่วมกัน เพื่อประโยชน์สาธารณะ การรวมตัวกันอาจจะเป็นกลุ่มเล็กๆ กระจัดกระจายกันก็ได้ แต่สามารถติดต่อสื่อสารกัน ได้จนกลายเป็นองค์กร (Community Organization) และมีความเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายย่อยๆ ขึ้น (Community Network) ทำให้เกิดโครงสร้างสังคมแนวใหม่ที่มีความสัมพันธ์ในแนวตั้งด้วยความสมานฉันท์แล้ว ก็จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น (Civil Community)

กระบวนการพัฒนาชุมชน

กระบวนการพัฒนาชุมชนมีลักษณะสำคัญประการหนึ่ง คือ เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นตอนตามลำดับก่อนหลัง ซึ่งทุกขั้นตอนต้องให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการ กระบวนการพัฒนาชุมชนอาจแบ่งออกได้เป็น 6 ขั้นตอน ดังนี้ (สนธยา พลศรี, 2550)

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาชุมชน (Community study)

คือ การสำรวจ ศึกษาวิเคราะห์เพื่อทราบถึงความจริงในข้อมูลต่างๆ ของชุมชนที่ต้องการนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน อาจเป็นการศึกษาเฉพาะด้าน คือ ศึกษาข้อมูลเพียงเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือการศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชนก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการศึกษา การศึกษาชุมชนทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสภาพการณ์ต่างๆ ของชุมชน เช่น ลักษณะพื้นฐานของชุมชน ปัญหาและความต้องการของชุมชน ศักยภาพและจุดอ่อนของชุมชน ภัยที่คุกคามชุมชน และโอกาสในการพัฒนาของชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์ชุมชน (Community Diagnosis)

เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาชุมชนในขั้นตอนที่ 1 มาแจกแจงและจัดหมวดหมู่ใหม่ เพื่อทราบถึงวิวัฒนาการของชุมชนและบริบทต่างๆ ของชุมชนในอดีต สภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันและที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ปัญหาและความต้องการของชุมชน แผนและโครงการพัฒนาชุมชน เป็นต้น ซึ่งมีแนวทางในการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์บริบทของชุมชน โดยการศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการของชุมชน โครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองของชุมชน วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ แผนงานและโครงการพัฒนาของชุมชน เป็นต้น ซึ่งดำเนินการได้ด้วยการศึกษาวิเคราะห์เอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์ผู้คนในชุมชน การจัดเวทีประชาคม เป็นต้น

2. การวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน เป็นการค้นหาปัญหาที่แท้จริงของชุมชน การสืบสาวสาเหตุของปัญหา โดยการสืบค้นแหล่งที่มาของปัญหา สาเหตุของการเกิดปัญหาในทุกแง่มุม และการวิเคราะห์แนวทางในการแก้ปัญหาโดยใช้หลักเกณฑ์ทางวิชาการ การใช้ตัวชี้วัด การเปรียบเทียบกับชุมชนอื่น การจัดเวทีประชาคม เป็นต้น

3. การจัดลำดับปัญหาของชุมชน เป็นการนำผลของการวิเคราะห์ปัญหาชุมชนมาจัดลำดับความสำคัญ เพื่อเตรียมการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนต่อไป ปัญหาที่ได้รับการจัดลำดับความสำคัญก่อนปัญหาอื่นๆ ควรเป็นปัญหาที่มีระดับความเดือดร้อนมากที่สุด ไม่เกินขีดความสามารถของคนในชุมชนที่จะร่วมกันแก้ไข และเมื่อแก้ไขได้แล้วจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหา

อื่นๆ ได้ง่ายขึ้น วิธีการที่เหมาะสมในกิจกรรมนี้คือการจัดที่ประชาคมเพื่อให้คนในชุมชนเป็นผู้จัดลำดับปัญหาและความต้องการ เพราะเป็นผู้มีส่วนได้เสียโดยตรง

4. การวิเคราะห์แนวทางในการพัฒนาชุมชน โดยการร่วมกันกำหนดหรือทบทวน วิสัยทัศน์ พันธกิจ แนวทางการพัฒนา แผนยุทธศาสตร์ของชุมชน แนวทางในการปฏิบัติร่วมกัน ด้วยวิธีการพัฒนาชุมชน ซึ่งต้องดำเนินการวิเคราะห์อย่างละเอียดรอบคอบ นำสาเหตุที่แท้จริงของปัญหามาพิจารณา กำหนดวิธีการแก้ไขไว้หลายวิธี แล้วเลือกวิธีการที่เหมาะสมโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้และสอดคล้องกับสภาพของชุมชน ประหยัด เป็นประโยชน์และเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

การวิเคราะห์ชุมชนต้องดำเนินการอย่างละเอียดรอบคอบ เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ ถูกต้องตามหลักวิชาการ

ขั้นตอนที่ 3 การวางแผนและโครงการพัฒนาชุมชน

เป็นกระบวนการเตรียมการเพื่อดำเนินงานพัฒนาชุมชนไว้ล่วงหน้าอย่างเป็นระบบ โดยเป็นผลมาจากการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนและการจัดลำดับปัญหาของชุมชนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน

ขั้นตอนที่ 4 การดำเนินงานพัฒนาชุมชน

เป็นการร่วมกันพัฒนาชุมชนตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ในโครงการ ซึ่งต้องมีการบริหารโครงการเพื่ออำนวยความสะดวก การสนับสนุนและประสานงาน และการควบคุมติดตามโครงการในด้านต่างๆ เช่น คุณภาพ ปริมาณ เวลา งบประมาณ ความคุ้มค่าของโครงการ เป็นต้น เพื่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ 5 การประเมินผล

เป็นการตรวจสอบติดตามผลการดำเนินงานในเชิงคุณภาพของการดำเนินงาน (Qualitative Evaluation) และการประเมินผลเชิงปริมาณการดำเนินงานพัฒนา (Quantitative

Evaluation) ทั้งในขั้นการเตรียมงาน การดำเนินงานและภายหลังจากการดำเนินงาน เพื่อทราบถึงความสำเร็จและข้อบกพร่องหรือปัญหาที่เกิดขึ้น

ขั้นตอนที่ 6 การทบทวนเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรค

เป็นการนำผลจากการประเมินผลมาใช้ประโยชน์ในการป้องกันแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในระหว่างการพัฒนาให้หมดสิ้นไป ทั้งในขณะที่กำลังดำเนินงาน งานที่จะดำเนินต่อไปและโครงการพัฒนาอื่นๆ ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ทำให้การดำเนินงานพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้น

หลักการพัฒนาชุมชน

1. **หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน** เป็นกระบวนการที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในทุกขั้นตอน คือ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมแก้ไขปัญหา ร่วมประเมินผล ร่วมรับผิดชอบ ร่วมรับผลของการพัฒนา ทั้งในรูปของบุคคล กลุ่มและองค์กร อย่างแท้จริงและด้วยความสมัครใจ การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นหลักการพื้นฐานของการพัฒนาชุมชน เพราะเป็นการสร้างความรู้สึกเชื่อมั่นในตนเอง มองเห็นและตระหนักถึงศักยภาพหรือพลังความรู้ ความสามารถของตนเอง เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนและงานพัฒนาชุมชน

2. **หลักการพึ่งตนเองของชุมชน** จุดมุ่งหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน คือ การพึ่งตนเองของประชาชนตามศักยภาพหรือพลังความสามารถที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งศักยภาพของคน ทรัพยากร และสิ่งต่างๆ ให้ประชาชนมีความสามารถในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง

3. **หลักการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม** การพัฒนาชุมชนเป็นกิจกรรมที่เป็นของส่วนรวม ไม่ใช่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง การทำงานร่วมกันของประชาชนในรูปของกลุ่มและองค์กร จึงเป็นหลักการของการพัฒนาชุมชนที่สำคัญประการหนึ่ง กลุ่มและองค์กรเป็นศูนย์กลางของการดำเนินงานพัฒนาชุมชน เป็นแหล่งกลางของการร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติและร่วมกันรับผิดชอบ ทำให้เกิดศักยภาพหรือพลังในการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ ทั้งยังส่งเสริมหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนและหลักการพึ่งตนเองของประชาชน

4. **หลักการค้นหาและพัฒนาผู้นำ** ผู้นำในการพัฒนาชุมชนเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีบุคลิกภาพเด่นเป็นพิเศษ เป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลในชุมชน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งที่ได้รับการแต่งตั้ง และได้รับการเลือกตั้งให้เป็นผู้นำกลุ่มหรือคนอื่น ๆ เพื่อร่วมกันดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้บรรลุเป้าหมาย ผู้นำท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชน เพราะเป็นผู้ที่ประชาชนในชุมชนเคารพนับถือ สามารถชักจูงและก่อให้เกิดความศรัทธาในหมู่ประชาชนได้ จึงมีลักษณะเป็นตัวเชื่อมประชาชนกับผู้ที่เกี่ยวข้องในงานพัฒนาชุมชน เป็นผู้มีบทบาทในการจัดตั้งและพัฒนากลุ่มขึ้นในชุมชน ดังนั้นการค้นหาและพัฒนาผู้นำ จึงเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การพัฒนาชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

5. **หลักการประสานงาน** การพัฒนาชุมชนมีบุคคล กลุ่ม และองค์กรที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก การพัฒนาชุมชนจึงต้องใช้หลักการประสานงานเป็นหลักการที่สำคัญอีกประการหนึ่ง เพื่อประสานคน ประสานทรัพยากร ประสานแผนและโครงการ ประสานผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น การประสานงานมีทั้งลักษณะที่แบ่งภาระหน้าที่รับผิดชอบและร่วมมือกันรับผิดชอบในกิจกรรมร่วมกัน

6. **หลักความเข้าใจในวัฒนธรรมของชุมชน** การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจะได้รับความร่วมมือจากประชาชนมากน้อยเพียงใด และจะประสบความสำเร็จหรือไม่นั้น ปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ความเข้าใจในวัฒนธรรมและวิธีการพัฒนาชุมชนที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน

7. **หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน** กล่าวคือ กิจกรรมการพัฒนาชุมชนต้องเป็นของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชนในชุมชน ด้วยความสมัครใจไม่ใช่ถูกบังคับ เมื่อมีความคิดเห็นไม่ตรงกันจะใช้เสียงข้างมากตัดสิน ยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีโอกาสแสดงความคิดเห็นได้เท่าเทียมกัน มีความสำคัญทัดเทียมกัน และได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเท่าเทียมกัน

8. **หลักการสมทบ** การพัฒนาชุมชนมุ่งที่จะให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยใช้ประชาชนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ แต่ขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนนั้นมีขีดจำกัด กล่าวคือ มีขีดความสามารถในระดับหนึ่ง ไม่สามารถระดมมาใช้อีกต่อไป การสนับสนุน

ช่วยเหลือจากภาครัฐบาลและภาคเอกชนที่อยู่ภายนอกชุมชน จึงเป็นสิ่งที่จำเป็น แต่การสนับสนุนช่วยเหลือนี้ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการสนับสนุนส่งเสริมที่เป็นแนวทางไปสู่การช่วยเหลือตนเอง และการพึ่งพาตนเองได้ของชุมชน ไม่ใช่ต้องพึ่งพารัฐบาลและองค์กรเอกชนตลอดไป ดังนั้น หลักการสมทบจึงเป็นการสมทบกันระหว่างขีดความสามารถทั้งหมด ที่ชุมชนมีอยู่กับการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลและองค์กรเอกชนต่างๆ อย่างเหมาะสม เพื่อเพิ่มพูนศักยภาพในการพัฒนาของชุมชนต่อไป

9. หลักการขยายผล การพัฒนาชุมชนที่มีโครงการและกิจกรรมดำเนินงานหลายโครงการและหลายกิจกรรม โครงการและกิจกรรมใดประสบความสำเร็จแล้ว ควรเป็นแบบอย่างให้กับโครงการและกิจกรรมอื่นๆ ที่มีลักษณะเดียวกัน ทั้งในโครงการและกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่ในชุมชนเดียวกัน และที่ดำเนินการอยู่ในชุมชนอื่นๆ เพราะตัวอย่างของความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนจะกระตุ้นให้เกิดความศรัทธา ไม่ท้อถอยในการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนา และยังใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงวิธีการพัฒนาที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จให้เหมาะสมและนำไปสู่ความสำเร็จในที่สุด หลักการขยายผลนี้ควรทำในลักษณะที่เป็นเชิงรุก คือ การประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาในชุมชนอื่นๆ ได้รับความรู้ด้วยรูปแบบ และวิธีการต่างๆ ซึ่งนอกจากจะเป็นผลดีต่อชุมชนอื่นๆ แล้ว ยังสร้างความภาคภูมิใจให้กับประชาชนในชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนา และนำไปสู่การพัฒนาอื่นๆ ต่อไปอีกด้วย

วิธีการขยายผลอีกอย่างหนึ่ง คือ การสร้างเครือข่ายชุมชน ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงชุมชนต่างๆ ไว้ด้วยกัน เพื่อเรียนรู้กระบวนการพัฒนาชุมชนของกันและกัน และสนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกัน จะทำให้การพัฒนาชุมชนแผ่ขยายออกไปได้อย่างรวดเร็วและมีพลังมากยิ่งขึ้น

10. หลักการจัดการชุมชน คือ คนในชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเอง และชุมชนได้ มีความสามารถในการวางแผนงานและโครงการ สามารถจัดกระบวนการหรือเตรียมการเพื่อดำเนินการตามแผนงานและโครงการได้ มีทักษะในการดำเนินการตามแผนและโครงการ และสามารถทำการประเมินผลงานได้ด้วยตนเอง หลักการจัดการชุมชน เป็นหลักการสำคัญที่สนับสนุนส่งเสริมหลักการพัฒนาชุมชนอื่นๆ ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นอีกด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จารุณี พัทธพิมานสกุล (2542) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเครือข่ายการสื่อสารของกลุ่มชีวิต” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะเครือข่ายการสื่อสารของกลุ่มชีวิต และปัจจัยการสื่อสารที่ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของเครือข่ายกลุ่มชีวิต โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะเครือข่ายการสื่อสารของกลุ่มชีวิตเป็นเครือข่ายการสื่อสารแบบแนวระนาบ มี ดร.สาทิส อินทรกำแหง เป็นศูนย์กลาง และเครือข่ายประกอบด้วย 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ มูลนิธิชีวิต กลุ่มแกนนำภายนอก และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สำหรับรูปแบบการติดต่อสื่อสารแบ่งออกเป็น การติดต่อสื่อสารภายในกลุ่ม มี 3 ลักษณะ คือ การสื่อสารแบบทางเดียว การสื่อสารแบบสองทาง กึ่งทางการ และการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ ส่วนรูปแบบการสื่อสารระหว่างเครือข่ายของกลุ่ม มี 4 ลักษณะ คือ การสื่อสารสองทางแบบไม่เป็นทางการ การสื่อสารสองทางแบบเป็นทางการ การสื่อสารสองทางไม่เป็นทางการและมีปฏิริยาอันน้อย และการสื่อสารทางเดียวไม่เป็นทางการ สำหรับปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของเครือข่ายกลุ่มชีวิต ประกอบด้วย 5 ปัจจัย คือ ปัจจัยด้านผู้ส่งสาร ปัจจัยด้านคุณสมบัติของแนวคิดชีวิต ปัจจัยด้านช่องทางการสื่อสาร ปัจจัยด้านผู้รับสาร และปัจจัยด้านบริบทสังคม

อรอนันต์ วุฒิสเสน (2543) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การสื่อสารในการก่อตัวและการขยายเครือข่ายของชมรมผู้เลี้ยงปลากระพงขาว อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี” โดยมุ่งศึกษาการสื่อสารในการก่อตัวและการขยายเครือข่ายของชมรมผู้เลี้ยงปลากระพงขาว และปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการรวมกลุ่มและการดำรงอยู่ของชมรมผู้เลี้ยงปลากระพงขาว ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผลการวิจัยพบว่า การสื่อสารในการก่อตัวของกลุ่มผู้เลี้ยงปลากระพงขาว มี 3 ระยะ คือ 1) การก่อร่างสร้างกลุ่ม 2) การติดต่อกับหน่วยงานรัฐ 3) การจัดตั้งเป็นชมรม โดยใช้การสื่อสารสองทางที่ไม่เป็นทางการและเป็นทางการ การสื่อสารในการขยายเครือข่าย ประกอบด้วย 1) การประสานระหว่างกลุ่มต่างๆ และ 2) การเชื่อมโยงกลุ่มต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยใช้การสื่อสารแบบสองทางอย่างไม่เป็นทางการและเครือข่ายการสื่อสารแบบทุกช่องทาง ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการรวมกลุ่ม ประกอบด้วย 1) ความเป็นสังคมเครือญาติ 2) ความเป็นสังคมมุสลิม 3) ความเป็นผู้ที่ประสบปัญหาเหมือนกัน และ 4) ความต้องการได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ และปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของชมรม ประกอบด้วย 1) ลักษณะเฉพาะของผู้นำที่เป็นคนดี ซื่อสัตย์ 2) ลักษณะเฉพาะของสมาชิกที่มีความขยัน

ขั้นแข็ง ใฝ่หาความรู้และมีความสำนึกในความเป็นกลุ่ม 3) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชมรม 4) การสื่อสารภายในชมรม และ 5) ปัจจัยภายนอก คือ ความไม่ต้องการไปกอบอาชีพที่ประเทศมาเลเซีย การถูกพ่อค้าคนกลางเอาเปรียบ และความต้องการได้รับการสนับสนุนจากรัฐ

นิธิ ลิศนันท์ (2544) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนริมน้ำคลองอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการตั้งถิ่นฐาน สถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรม วิถีชีวิต และการใช้พื้นที่ของชุมชนริมน้ำคลองอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม จากการวิจัยพบว่า ชุมชนริมน้ำคลองอัมพวามีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ โดยสภาพแวดล้อมชุมชนเป็นบ้านเรือนริมน้ำขนานกับลำคลอง และหันหน้าบ้านหาคลอง วิถีชีวิตของผู้คนแถบนี้ยังคงมีความสัมพันธ์เกี่ยวกับคลอง แต่เมื่อมีการตัดถนนเข้าสู่พื้นที่ริมน้ำก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน พื้นที่แห่งนี้เริ่มมีการก่อสร้างบ้านเรือน หันหน้าหาถนนและหันหลังให้คลอง ส่งผลให้เอกลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเริ่มสูญเสียวินัยวิถีชีวิตชุมชนที่สัมพันธ์กับคลองลดน้อยลง ประเพณีทางน้ำเลือนหายไป มีการย้ายออกของประชาชนสูง

อรุณนิวรรณ นาศรี (2544) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การสื่อสารในการจัดการประชาคมทับเที่ยง” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของประชาคมทับเที่ยง ปัจจัยเกื้อหนุนต่อการก่อตัวของประชาคมทับเที่ยง กลยุทธ์การสื่อสารในการจัดการประชาคมทับเที่ยง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า พัฒนาการของประชาคมทับเที่ยงแบ่งเป็น 4 ระยะ คือ ระยะเสียดสีของพลเมือง ระยะพลังแห่งแรงบันดาลใจ ระยะจากเสวนาสู่ปฏิบัติการ และระยะแตกหน่อเติบโต โดยปัจจัยที่เอื้อต่อการก่อตัวของประชาคมทับเที่ยง ประกอบด้วย 5 ปัจจัย คือ ลักษณะของแกนนำ ลักษณะของเนื้อหาหรือสาร ลักษณะของช่องทางการสื่อสาร แนวคิดของบุคคลในการเข้าร่วม และลักษณะเฉพาะของสังคมทับเที่ยง สำหรับกลยุทธ์การสื่อสารในการจัดการประชาคมทับเที่ยง ได้แก่ กลยุทธ์ด้านการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย กลยุทธ์ด้านการสร้างการมีส่วนร่วม และกลยุทธ์ด้านสื่อ

ผกามาศ ธนพัฒน์พงศ์ (2545) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสารเพื่อการพัฒนาการเกษตรของชมรมสื่อมวลชนเกษตรแห่งประเทศไทย” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะเครือข่ายของชมรมสื่อมวลชนเกษตรแห่งประเทศไทย การสื่อสารในเครือข่าย และปัจจัยที่มีผลต่อการก่อตัวและขยายตัวของเครือข่าย โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้ให้ข้อมูลจำนวน 30 คน ผลการวิจัยพบว่า เครือข่ายของชมรมสื่อมวลชน

เกษตรแห่งประเทศไทย เป็นเครือข่ายที่มีความหลากหลาย ประกอบด้วย 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแกนนำ กลุ่มสมาชิก และกลุ่มพันธมิตร โดยใช้การสื่อสารในแนวระนาบหรือแนวนอนเป็นหลัก ส่วนปัจจัยที่ส่งผลต่อการก่อตัวของเครือข่าย ประกอบด้วย 6 ปัจจัย ได้แก่ ลักษณะของแกนนำ แนวคิดอุดมการณ์ของชมรม การใช้เครือข่ายระหว่างบุคคล ความต้องการในผลประโยชน์ โอกาสในการสะท้อนปัญหาทางการเกษตร และบริบทสังคม ปัจจัยที่ส่งผลต่อการขยายตัวของเครือข่าย ประกอบด้วย 2 ปัจจัย ได้แก่ ลักษณะของแกนนำ และลักษณะของเนื้อหาหรือสาร

รณชาติ บุตรแสนคม (2545) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “เครือข่ายและกระบวนการทำข่าวของสำนักข่าวเด็กและเยาวชน “ขบวนการตาลับปะรด” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการรวมตัวของ “ขบวนการตาลับปะรด” 2) ศึกษารูปแบบที่ใช้ในการขยายตัวของ “ขบวนการตาลับปะรด” 3) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการรักษาเสถียรภาพของ “ขบวนการตาลับปะรด” 4) ศึกษาเป้าหมายของการทำข่าวของสำนักข่าวเด็กและเยาวชน “ขบวนการตาลับปะรด” 5) ศึกษากระบวนการทำข่าวของสำนักข่าวเด็กและเยาวชน “ขบวนการตาลับปะรด” และ 6) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกข่าวของสำนักข่าวเด็กและเยาวชน “ขบวนการตาลับปะรด”

ผลการวิจัยพบว่า

1) การรวมตัวของ “ขบวนการตาลับปะรด” มีจุดกำเนิดมาจากคุณฉัตรชัย เชื้อรามัญเพียงคนเดียว

2) รูปแบบการสื่อสารที่ใช้เพื่อขยายตัวมี 8 ช่วงสำคัญคือ 2.1) ช่วงการก่อตั้ง “ขบวนการตาลับปะรด” มีรูปแบบการสื่อสารคือ การสื่อสารกลุ่มภายในค่ายเยาวชนประเด็นคุณภาพและสิ่งแวดล้อม และการสื่อสารผ่านจดหมายเพื่อติดต่อและส่งข่าวสารการเฝ้าระวังปัญหาสิ่งแวดล้อม 2.2) ช่วงการขยายเครือข่ายโดยเพิ่มการใช้การสื่อสารแบบบุคคลต่อบุคคล 2.3) ช่วงการขยายเครือข่ายโดยเพิ่มการใช้จดหมายข่าวในการติดต่อสื่อสาร 2.4) ช่วงการขยายเครือข่ายโดยปรับปรุงจดหมายข่าวเป็นจดหมายข่าว “พุทโธเอ๊ย!” 2.5) ช่วงการขยายเครือข่ายโดยเพิ่มรายการวิทยุเด็กและเยาวชน 2.6) ช่วงการขยายเครือข่ายโดยเพิ่มเครือข่ายรายการวิทยุทั่วประเทศ 2.7) ช่วงการจัดตั้งสำนักข่าวเด็กและเยาวชน “ขบวนการตาลับปะรด” แต่ได้จัดตั้งสำนักข่าวเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของสื่อ 2.8) ช่วงหลังการจัดตั้งสำนักงานข่าวฯ โดยเพิ่มสื่ออินเทอร์เน็ตในการเผยแพร่ข้อมูล

3) ปัจจัยด้านการสื่อสารที่มีผลต่อการรักษาเสถียรภาพของ “ขบวนการตาลับปะรด” แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ ระดับบุคคล ได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็งและมีความสามารถ ปัจจัยระดับ

กลุ่ม ได้แก่ การใช้ช่องทางการสื่อสารในการเพิ่มจำนวนและรักษาสัมพันธภาพของสมาชิก ปัจจัยระดับองค์กร ได้แก่ ความง่ายที่จะเข้าร่วมเป็นสมาชิก การนำเสียงสะท้อนจากกลุ่มผู้เปิดรับสื่อมาใช้ในการปรับปรุงคุณภาพของงาน

4) ผู้นำข่าวเด็กและเยาวชนฯ มีเป้าหมาย เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนได้เสนอ มุมมองของตนเองในการรายงานข่าว เพื่อให้เด็กและเยาวชนรับรู้ถึงข่าวสารที่เป็นประโยชน์ สำหรับตนเอง และเพื่อกระตุ้นให้สังคมหันมาสนใจประเด็นเด็กและเยาวชน

5) ผู้นำข่าวเด็กและเยาวชนฯ มีกระบวนการทำข่าว ดังนี้ การรวบรวมประเด็นข่าวที่ น่าสนใจ การเตรียมประเด็นข่าว การออกไปทำข่าว การเรียบเรียงประเด็นข่าว การคัดเลือกข่าว และการรายงานข่าว

6) ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกข่าวของผู้นำข่าวเด็กและเยาวชนฯ แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ ปัจจัยระดับบุคคลและระดับกลุ่ม ปัจจัยระดับองค์กร และปัจจัยระดับสังคม

สิริลักษณ์ ปรีนรัมย์ (2548) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การสื่อสารกับการจัดการท่องเที่ยว ของชุมชนตลาดน้ำดอนหวาย” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการสื่อสารของชุมชนตลาด น้ำดอนหวายในการจัดการท่องเที่ยว บทบาททางการสื่อสารของผู้นำชุมชนในการจัดการ ท่องเที่ยวตลาดริมน้ำดอนหวาย โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยการสังเกตแบบ ไม่มีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก จำนวน 23 คน ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการ สื่อสารในสถานการณ์กระตุ้นความร่วมมือผู้ประกอบการภายในชุมชน ใช้ เสียงตามสาย การ ประชุม และการพูดคุยโดยตรง สถานการณ์แก้ปัญหาข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ใช้การ สื่อสาร คือ การสั่งการด้วยคำพูด และการประชุมเพื่อตักเตือนสมาชิกชุมชน การไกล่เกลี่ยด้วย การพูดคุยโดยตรง และในสถานการณ์การจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน ใช้การพูดคุยโดยตรง ระหว่างคณะกรรมการชุมชนกับสื่อมวลชน และการใช้เสียงตามสายเพื่อประชาสัมพันธ์ไปสู่ นัก เทียว โดยบทบาททางการสื่อสารของผู้นำชุมชน ประกอบด้วย 4 บทบาท คือ 1) บทบาททางการ สื่อสารเพื่อระดมคนเข้ามารวมกลุ่มเป็นคณะกรรมการชุมชน 2) บทบาททางการสื่อสารเพื่อระดม ความคิดของสมาชิกภายในชุมชน 3) บทบาททางการสื่อสารในการจัดการกับข้อขัดแย้งภายใน ชุมชน และ 4) บทบาททางการสื่อสารในการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน

วรลักษณ์ อุ้ยไพบูลย์สวัสดิ์ (2549) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “เครือข่ายการสื่อสารของ กลุ่มผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ศูนย์วิปัสสนากรรมฐาน วัดแดนสงบอาสภาราม

จ.นครราชสีมา” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะเครือข่ายการสื่อสารของกลุ่มผู้ปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐาน ศูนย์วิปัสสนากรรมฐาน วัดแดนสงบอสมาราม จ.นครราชสีมา และปัจจัย การสื่อสารที่ส่งผลต่อการพัฒนาเครือข่าย โดยใช้ระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการเก็บ รวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะเครือข่ายการสื่อสารของกลุ่มผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ศูนย์วิปัสสนากรรมฐาน วัดแดน สงบอสมาราม จ.นครราชสีมา เป็นเครือข่ายการสื่อสารแบบวงล้อ โดยกลุ่มผู้เข้าอบรมปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐาน เป็นผู้รับข่าวสารจากกลุ่มอาสาสมัครแล้วส่งต่อไปยังญาติพี่น้องและบุคคล ใกล้ชิด กลุ่มอาสาสมัครจะอยู่ตรงกลางของกลุ่ม ซึ่งจะถ่ายทอดข้อมูลจากหลวงพ่อบุญญาภิบาล วิสิฐ ไปสู่กลุ่มผู้เข้าอบรม สำหรับรูปแบบการสื่อสารแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ รูปแบบการ ติดต่อกับสื่อสารภายในกลุ่ม แบ่งเป็นการติดต่อสื่อสารทางเดียวและการติดต่อสื่อสารแบบสองทาง ส่วนรูปแบบการติดต่อสื่อสารระหว่างเครือข่ายของกลุ่ม แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ การติดต่อสื่อสาร แบบสองทางไม่เป็นทางการ และการติดต่อสื่อสารแบบสองทางเป็นทางการ ส่วนปัจจัยสื่อสารที่ ส่งผลต่อการพัฒนาเครือข่าย ประกอบด้วย 5 ปัจจัยหลัก คือ ด้านผู้ส่งสาร ด้านคุณสมบัติ ของแนวคิดด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ด้านช่องทางการสื่อสาร และบริบทสังคม

ปพิชญา วรสารพิสุทธิ (2550) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การสื่อสารเพื่อสร้างความสามัคคีของ ชุมชนผ่านการทำงานบนเครือข่ายการสื่อสารและสื่อพิธีกรรมบุญจุลกฐิน” มีวัตถุประสงค์เพื่อ เปรียบเทียบเครือข่ายและหน้าที่ของเครือข่ายการสื่อสารช่วงอดีต ช่วงเกิดแรงปะทะจากภายนอก ชุมชน และช่วงโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขเข้าไปทำกิจกรรมในชุมชน ศึกษาการทำหน้าที่ของ เครือข่ายการสื่อสารเพื่อสร้างความสามัคคีต่อชุมชนผ่านกิจกรรมพิธีกรรมบุญจุลกฐิน โดยใช้ ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 40 คน ผลการวิจัยพบว่า เครือข่ายหลัก ได้แก่ กลุ่มเครือข่ายวัดเทพมงคล ซึ่งพระครูมงคลวรวัฒน์เป็นแกนนำพระสงฆ์ และกลุ่มผู้สูงอายุ มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการรักษาความเป็นกลุ่มเครือข่ายทำหน้าที่แก้ปัญหาชุมชน สร้างความ สามัคคี โดยเครือข่ายทำหน้าที่สร้างความสามัคคีผ่านกิจกรรมจุลกฐิน ที่มีการออกแบบกิจกรรม จากฐานความรู้แบบ Action-Reflection ที่ใช้รูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของ กองคาราวานกิจกรรม

ศิริเมฆ กليبแก้ว (2551) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “เครือข่ายการสื่อสารของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะเครือข่ายการสื่อสารของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ กระบวนการสื่อสารระหว่างเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ กับหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน และปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ผลการวิจัยพบว่า 1) ลักษณะเครือข่ายการสื่อสารของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วย 2 เครือข่ายหลักๆ ได้แก่ เครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ฯ และ เครือข่ายคณะทำงานโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ 2) ประเด็นการสื่อสารระหว่างเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ฯ กับหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน พบว่ามีทั้งหมด 5 ประเด็น คือ ประเด็นด้านการประชาสัมพันธ์ ประเด็นด้านการส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ประเด็นด้านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ประเด็นการตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และประเด็นด้านการติดตามประเมินผลโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ 3) ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ฯ ซึ่งแบ่งปัจจัยออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1 ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ และ 2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำรงอยู่